

۱۶۶ حضرت شعیب علیہ السلام .

۱۶۷ حاصل مقصد هي آهي ته اسان توهان جو دين قبول نه ڪنداسون ۽ جيڪڏهن توهان اسان تي ظلم ڪيو ته تڏهن به مڃينداسون چوڻ .

۱۶۹ ۽ توهان جي باطل دين جي پراڻي ۽ فساد جو علم نه پو آهي .

۱۷۰ ۽ ان کي هلاڪ ڪرڻ منظور هي ۽ اهڙو ئي مقدر هي .

۱۷۱ پنهنجن سمورن ڪمن جي اهڙي اسان کي ثابت رکند واپسان ٿي ، اهڙي يقين رکڻ جي وڌيڪ توفيق ڏيندو .

۱۷۲ زجاج چيو هن جي معنيٰ هي ٿي سگهي ٿي ته يارب اسان جي امري ظاهر فرما ۽ هن مان مراد آهي ته انهن تي اهڙو عذاب نازل فرما ۽ جنهن سان انهن جو باطل تي هجڻ ۽ حضرت شعیب علیہ السلام ۽ سندن تابعدارن جو حق تي هجڻ ظاهر ٿئي .

۱۷۳ حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنهما فرمايو ته اللہ تعالیٰ ان قوم تي جهنم جو دروازو کوليو ۽ انهن تي دونخ جي سخت گرمي موڪلي جنهن سان ساه بند ٿي ويا . هاڻي انهن کي پاڇو ڪم ڏيندو ڏيائي انهي حالت ۾ اهي تهخاني ۾ داخل ٿيا ته جيئن اتي انهن کي ڪجهه امن ملي ، پر اتي به باهون کان وڌيڪ گرمي هئي . اتان نڪري جهنگ جي طرف پڳا . الله تعالیٰ هڪ ڪڪر موڪليو جنهن ۾ نهايت تڙڙي ۽ خوشگوار هوا هئي ، تنهن جي پاڇي پيا ۽ هڪ

ٻئي کي سڌي سڌي گڏ ڪري ورتو . مرد ، عورتون ، ٻار سڀ گڏ ٿي ويا ته اهو ڪڪر الله تعالیٰ جي حڪمران باه ٿي پرتڪيو ۽ اهي سمورا ان ۾ اهڙي طرح سڙي ويا جيئن بٺي ۾ ڪاشي پيئي ويندي آهي .

تتاده جو قول آهي ته الله تعالیٰ حضرت شعیب علیہ السلام کي ايڪه وارن جي طرف مبعوث فرمايو هو ۽ مدين وارن جي طرف به ايڪه وارا ته ڪڪر سان هلاڪ ڪيا ويا باقي مدين وارا زلزلي ۾ گرفتار ٿيا ۽ هڪ خطرناڪ آواز سان هلاڪ ٿيا ويا .

۱۷۴ جڏهن انهن تي عذاب آيو .

۱۷۵ مگر توهان ڪنهن به طرح ايمان نه آندو .

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَمُحَرِّجَكَ يَشْعَبُ

ان جي قوم جي متڪبر سردارن چيو اهي شعیب قسم آهي جو اسان تو کي به تو سان گڏ وارت

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَكَ مِنْ قُرَيْبَتَا اُولَئِكَ عَوْدُنَ فِيْ مِلَّتِنَا ط

مسلمانن کي پنهنجي ڳوٺ مان ڪڍي ڇڏينداسين يا توهان اسان جي دين ۾ اچو . چيائين ۱۷۶

قَالَ اُولَئِكَ اَكْرِهِيْنَ ۱۷۷ قَدْ اَفْتَرَيْنَا عَلٰى اللّٰهِ كَذِبًا اِنْ عُدْنَا

چاچي توکي اسان بيزار هون . ۱۷۸ ضرور اسان الله تي ڪوڙ ٻڌو جيڪڏهن توهان جي دين ۾

فِيْ مِلَّتِكُمْ بَعْدَ اِذْ جَعَلْنَا اللّٰهَ مِنْهَا وَمَا يَكُوْنُ لَنَا اَنْ نَّعُوْدَ

اچئون هن کان پوءِ جو الله اسان کي ان کان بچايو آهي ۽ ان مسلمانن مٿان جوڪم نه آهي جو توهان جي

فِيْهَا اِلَّا اَنْ يَّشَاءَ اللّٰهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ط عَلَى

دين ۾ داخل ٿي مگر هي ته الله گهري شڪي ڪواسان جوڙي آهي . اسان جي رب جو علم هر شئي کي گهريدو آهي

اللّٰهُ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَاَنْتَ

۽ الله تي ئي اسان جو آهي پروسو ۱۷۹ اي اسان جارب اسان ۾ ۽ ان جي قوم حق جو فيصلو فرما ۱۸۰ ۽

خَيْرُ الْفَاتِحِيْنَ ۱۸۱ وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ

تنهنجو فيصلو سڀ کان بهتر آهي . ۽ ان جي قوم جي ڪافرن جو اڙڇيو ته جيڪڏهن توهان شعیب

لَئِنْ اَتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا اِنَّكُمْ اِذَا الْخُسُوفُ ۱۸۲ فَاَخَذْتُمْ الرَّجْفَةَ

جا تابعدار ٿي ويو ته ضرور توهان نقصان ۾ رهندؤ . پوءِ انهن تي زلزلو اچي ڪڙڪيو

فَاَصْبَحُوا فِيْ دَارِهِمْ جُثَثِيْنَ ۱۸۳ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانِ

پوءِ صبح پنهنجي گهرن ۾ اوڻڌا پيل رهي ويا ۱۸۴ شعیب کي ڪوڙو چوڻ وارا چڻ ته هنن گهرن ۾

لَمْ يَغْنَوْا فِيْهَا ۱۸۵ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخٰسِرِيْنَ ۱۸۶

ڪڏهن رهيا ئي نه هئا . شعیب کي ڪوڙو سمجهڻ وارا تباهي ۾ پئجي ويا

فَقَوْلِيْ عَنْهُمْ وَقَالَ لَیْقَوْمٌ لَقَدْ اٰلَعْنٰكُمْ رَسَلْتُ رَبِّيْ وَتَوَكَّلْتُ

پوءِ شعیب انهن کان منهن ڦيريو ۱۸۷ ۽ چيائين اي منهنجي قوم مان توهان کي پنهنجي رب جي رٿا پنهنجي ڇڪو آهيان ۽

لَكُمْ فَاَكَيْفَ اَسٰى عَلٰى قَوْمٍ كٰفِرِيْنَ ۱۸۸ وَمَا اَرْسَلْنَا فِيْ قَرْيَةٍ

توهان جي ڀلائي جي واسطي نصيحت ڪيم ۱۸۹ پوءِ مٿاڇري ڪوڙيا ڪافرن جو . ۽ اسان ڏموڪليو ڪنهن به ڳوٺ ۾

مَنْ تَبَى إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَاءِ لَعَلَّهُمْ
 يَضُرَّعُونَ^(٩٧) ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَوْا وَقَالُوا
 قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَاءُ وَالسَّرَاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا
 يَشْعُرُونَ^(٩٨) وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا الْفِتْنَةَ عَلَيْنَا
 بَرَكْتَ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنْ كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا
 يَكْسِبُونَ^(٩٩) أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ
 نَائِبُونَ^(١٠٠) أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا صُحًى وَهُمْ
 يَلْعَبُونَ^(١٠١) أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ
 الْحَاسِرُونَ^(١٠٢) أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ
 أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصْبَنَهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنُظِّمَ عَلَىٰ ظُلُمِهِمْ
 قُلُوبَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ^(١٠٣) تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِهَا
 وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا

منزل

١٩٤ جنهن کي سندس ٽوڙ ڪوڙو ڪيو هجي .
 ١٩٥ فقيري ، تنگدستي ، مرض ۽ بيماري ۾ گرفتار ڪيو سي .
 ١٩٨ تڪبر ڇڏين . تربيه ڪن ۽ الله تعاليٰ جي حڪم جا تابع ٿين .
 ١٩٩ جو سختي ۽ تڪليف کان پوءِ راحت ۽ آرام پهچڻ ۽ بدني
 ۽ مالي نعمتون ماڻ ، تابعداري ۽ شڪر گذاري جي گهر ڪندڙ
 آهي .
 ١٨٥ انهن جو تعداد ٻه وڌيڪ ٿيو ۽ سندن مال به وڌي ويو .
 ١٨١ يعني زماني جو دستوري اهو آهي . ڪڏهن تڪليف ٿيندي آهي
 ته ڪڏهن راحت . اسان جي ابن ڏاڏن تي ٻاهر اصرار ڪري چڪا
 آهن . ان مان سندن دعويٰ هئي ته اکيون زمانو جيڪو سختين ۾
 گذريو آهي ، سو الله تعاليٰ جي طرفان ڪجهه سزا ۽ عقوبت نه هوندي
 پر پنهجي چڱي ڏيکاري ، انهن ماڻهن نه سختي ۽ تڪليف
 مان ڪا نصيحت حاصل ڪئي ، نه راحت ۽ آرام مان انهن ۾ ڪوشش
 عبادت جو جذبو پيدا ٿيو بلڪ اهي فقط غفلت ۾ رهي مست رهيا .
 ١٨٢ جڏهن ته انهن کي عذاب جو ڪو خيال به نه هو . انهن واقعي
 مان عبرت حاصل ڪرڻ گهرجي ۽ پاڻ کي گناهه ۽ سرڪشي ڇڏي
 پنهنجي حقيقي مالڪ جي رضا حاصل ڪرڻ گهرجي .
 ١٨٣ ۽ خدا ۽ رسول مقبول محراب جي تابعداري اختيار ڪن
 ها ۽ جنهن شيءِ کان الله تعاليٰ ۽ رسول سائين منع فرمايو ، ان کان پري
 رهن ها .
 ١٨٤ هر طرف کان انهن کي چڱائي پهچي ها ، وقت تي نفعي بخش
 ۽ مفيد برساتون وسن ها ، زمين مان پوک ۽ ميوا ڪثرت سان
 پيدا ٿين ها ، رزق برڪت شادي ٿئي ها ، امن ۽ سلامتي رهي ها ،
 آڏن کان محفوظ رهن ها .
 ١٨٥ الله تعاليٰ جي رسولن کي .
 ١٨٦ ۽ عذاب جي مختلف قسمن ۾ مبتلا ڪيو سين .
 ١٨٧ ڪافر اهي ترقي مڪي شريف جا رهيا ڪو هجن يا
 آس پاس جا يا ڪٿان جا .
 ١٨٨ ۽ عذاب جي ڀڄڻ کان غافل هجن .
 ١٨٩ ۽ ان جي ڏر ڏيڻ ۽ دنوي نعمت ڏيڻ تي اهي مغرور ٿي
 ان جي عذاب کان بي فڪر ٿي ويا آهن .

١٩٠ ۽ سندس مخلص ٻانهن سندس خوف رکڻ ٿا . ربيع بن خثيم جي ڌيءَ ان کي چيو ته ڪهڙو سبب آهي جو مان ڏسان ٿي ته سڀ ماڻهو سمهن ٿا ۽ توهان نه ڏاسمهنو .
 فرمايائين اي نور نظر ! تنهنجو پيءُ رات جو سمهن کان ڊگهو آهي يعني هي ته غافل ٿي سمهي پوڻ عذاب جو سبب نه ٿي پوي . ١٩١ جيئن ته اسان انهن جي مورثن کي سنڌ
 نافرماني جي سبب هلاڪ ڪيو . ١٩٢ ۽ ڪايند ۽ نصيحت نه ٿا مڃن . ١٩٣ حضرت نوح جي قوم ، عاد ۽ ثمود جي قوم ۽ حضرت لوط جي قوم ۽ حضرت شعيب جي قوم
 جا . ١٩٤ تڏهين معلوم ٿئي ته اسان پنهنجن رسولن جي ۽ انهن جي مٿان ايمان آڻڻ وارين جي پنهجن دشمنن يعني ڪافرن جي مقابلي ۾ مدد ڪندڙ آهن ٿا .
 ١٩٥ يعني چٽا معجزا . ١٩٦ مرڻ جي وقت تائين .

۱۹۷ پنهنجي ڪفر ۽ تڪذيب تي ڄميا ٿي رهيا .

۱۹۸ جن جي نسبت سندس علم ۽ آهي ته ڪفر جي ڦاٽڻ رهندا ۽ ڪڏهن به ايمان نه آڻيندا .

۱۹۹ الله جا وعدا انهن پوراء ڪيا . جڏهن انهن تي ڪاميابيت ايندي هئي ته عهد ڪندا هئا ته يارب! جيڪڏهن تون اسان کي ان کان چوڻڪارو ٿو ته اسان ضرور ايمان آڻيندا آسون . پوءِ جڏهن چوڻڪارو لهندا هئا ته وعدي کان ڦري ويندا هئا (مدارڪ) .
۲۰۰ ذڪر ڪيل نبين سڳورن .

۲۰۱ يعني واضح معجزا مثال يده بيضا (روشن هٿ) ۽ عصا (لٽ) وغيره .

۲۰۲ انهن کي ڪوڙو چيو ۽ ڪفر ڪيو .

۲۰۳ چوٽي رسول جو اهو ئي شان آهي . اهو ڪڏهن غلط ڳالهه نه ٿو چوي ۽ رسالت جي تبليغ ۾ سندس ڪو ممڪن ٿي نه آهي .

۲۰۴ جنهن سان منهنجي رسالت ثابت آهي ۽

۲۰۵ ۽ پنهنجي قيد مان آزاد ڪري ڇڏي جيئن اهي مرن سان گڏ پاڪ زمين ڏانهن هلن ، جيڪو انهن جو وطن آهي .

۲۰۶ حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما فرمايو ته جڏهن حضرت موسیٰ عليه السلام عصا اڇلي ته اها هڪ وڏي بلا بڻجي وئي ۽ ٿڪي رنگ ٿي وات کولي زمين کان هڪ ميل مٿي پنهنجي

پڇ تي بيهي ويئي ۽ هڪ ڏاڻ زمين تي رکي ۽ هڪ شاهي محلات جي ڀت تي . پوءِ وري ان فرعون ڏانهن رخ ڪيو ته فرعون پنهنجي تخت کان لهي وئي ڀڳڻ ۽ خوف کان سندس پويان هوانگري ويس ۽ ماڻهن ڏانهن رخ رکيا ٿي ، اهڙي طرح خوف کان ماڻهن ۾ به اهڙي پاڇ پيئي جو هزارين ماڻهو هڪ ٻئي ۾ ٽڪري مري ويا . فرعون گهر ۾ وڃي رڙيون ڪرڻ لڳو . چوڻ لڳو اهي موسیٰ ! توکي ان جو قسم جنهن توکي رسول بنايو ، انهي بلا کي پڪڙ ته مان توي ايمان آڻيان ٿو ۽ تون گڏ بني اسرائيلن کي موڪلي ٿو تان ٿو . حضرت موسیٰ عليه السلام ان کي مٿي کنيو ته اها آڳي وانگر لٽ جي مثل هئي .

مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ وَمَا وَجَدْنَا

ڪوڙو ڇڏي چڪا هئا ۽ اهڙي طرح الله انهن جي دلن تي ڇڏي ٿو ڪافرن جي دلن تي . ۱۹۷ ۽ انهن ۾ گهڻن کي

لَا كُتِرَ لَهُمْ مِنْ عَمَلٍ وَإِنْ وَجَدْنَا لَكُمْ لَقْسَقِينَ ثُمَّ بَعَثْنَا

اسان ڦوڙ جو سجود ڏنو ۱۹۸ ۽ ٻيڻڪ ضرور انهن جي گهڻن کي نافرمان ٿي ڏنو . پوءِ

مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ فَظَلَمُوا

انهن جي وٽان انهن موسیٰ کي پنهنجن نشانين وٽان ڦوڙ سان فرعون ۽ ان جي درٻارين جي طرف موڪليو . پوءِ

بِهَاءٍ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ وَقَالَ مُوسَىٰ

انهن نشانين تي ڏيکاري ڏنو ۱۹۹ ۽ ڏس ڪهڙو انجام ت يوسفين جي . ۽ موسیٰ چيو اهي فرعون

يَفْرَعُونَ إِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا

ٻيڻڪ مان ڪائنات جي رب رسول آهيان . مون کي لائق آهي جو الله تي

أَقُولُ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ قَدْ جَسَّكُمْ بِبَيْنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ

چوان مگر سچي ڳالهه مان توهان سمورن وٽ توهان جي رب جي طرفان نشاني وٺي آيو آهيا ۱۹۷ ۽ پوءِ بني اسرائيل

فَأَرْسَلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَءِيلَ ۝ قَالَ إِنْ كُنْتَ جئت بِآيَةٍ

کي مون سان گڏ ڇڏي ڏي ۱۹۸ ۽ ٻيڻڪ انهن جيڪڏهن ڪانثافي وٺي آيو هجي ته پيش ڪريجيڪڏهن

فَأْتِ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِينَ ۝ فَالْقَىٰ عَصَا فَاذًا

سڄو آهيان . پوءِ موسیٰ پنهنجي لٽ اڇلائي ته اها هڪ ظاهر بلا ٿي ويئي . ۲۰۰

هِيَ ثَعْبَانٌ مُّبِينٌ ۝ وَنَزَعْنَا يَدَ فَاذًا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّظَرِينَ ۝

۽ پنهنجو گهڙيان ۾ وڃي ڪي ٻيڻڪ ڏانهن ڏسڻ جي سامهون ڇڪڻ لڳو ۱۹۸ ۽ ڦوڙ جي قوم جي سردارن

قَالَ الْمَلَأَمِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا السَّحَرُ عَلِيمٌ ۝ يُرِيدُ أَنْ

چيو هي ته هڪ علم وارو جادوگر آهي ۱۹۹ توهان کي توهان جي ملڪ وٽان مان ڪڍڻ چاهي

يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ۝ قَالُوا أَرْجُوْا أَخَاهُ وَ

ٿو . پوءِ توهان جو چا مشهور آهي . چيائون لا ان کي ۽ سندس ڀاءُ موسیٰ کي ترسا . ۽ شهرن ۾

أَرْسَلْ فِي الْمَدَآئِنِ حٰشِرِينَ ۝ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَرٍ عَلِيمٍ وَجَاءَ

ماڻهن کي ڪوڻ ڪندڙ مڪمل . جو توت وٺي اچن ۽ علم واري جادوگر کي . ۲۰۱ ۽ جادوگر ڦوڙ وٺي آيا

منزل ۲

۲۰۲ ۽ ان جي روشني ۽ چمڪ سج جي روشنيءَ تي غالب ٿي وئي . ۲۰۳ جنهن جادو سان نظر بندي ڪئي ۽ ٿڌن کي لٽ . بلا نظر اچڻ لڳي ۽ ڪڻڪ رنگو هٿ سڄ کان وڌيڪ روشن معلوم ٿيڻ لڳو . ۲۰۴ مصر . ۲۰۵ حضرت هارون عليه السلام . ۲۰۶ جيڪو جادو ۾ ماڻهه جي سڀني کان وڏو . اهڙي طرح ماڻهه وٽان ٿيا ۽ ڳوٺن ۽ شهرن ۾ ڳولا ڪري جادوگرن کي وٺي آيا .

السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَكْجَرًا لَّانْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١٣٢﴾
 چيانون اسان کي ڪجهه انعام ملندو، جيڪڏهن اسان غالب اچون. چيائين هائو
 قَالُوا نَعْمَ وَأَنْتُمْ لَسْتُمْ الْمُفْقِرِينَ ﴿١٣٣﴾ قَالُوا أَيُّوسَىٰ إِمَّا أَنْ تُلْقَىٰ
 ۽ ان وقت توهان مقرب ٿي ويندو. چيانون اي موسىٰ يا ۱۳۲ تون قتي ڪر يا اسان
 وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٣٤﴾ قَالُوا فَلَمَّا أَتَوْا سَكَرُوا
 هجئون سڪيندڙ. ۱۳۳ چيائين توهان ستيو ۱۳۴ جڏهن انهن ستيو ۱۳۵ تمانهن جي اکين تي
 أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٦﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ
 جادو ڪري ڇڏيائون ۽ انهن کي ڊيڄاريائون ۽ جادو جو دعوو ظاهر ڪيائون. ۽ اسان موسيٰ کي وحي
 مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١٣٧﴾ فَوَقَّعَ
 فرمايو سون ته پنهنجي لٽ قتي ڪر، پوءِ اچانڪ اها انهن جي بناوٽ کي ڳيهڻ لڳي ۱۳۷ پوءِ حق
 الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٨﴾ فَوَعْبُوا هَذَاكَ وَانْقَلَبُوا
 واقع ٿيو ۽ انهن جا ڪم باطل ٿي ويا. پوءِ ۱۳۸ اهي مغلوب ٿيا ۽ دليل ٿي
 طُغْرَيْنَ ۚ وَالْقَىٰ السَّحَرَةُ سَجْدًا ۚ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣٩﴾
 موتيا. ۽ جادوگر سجدو ۽ ۱۳۹ چيانون اسان ايمان آندو جهان جي رب تي.
 رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١٤٠﴾ قَالُوا فِرْعَوْنُ أَمْنُكُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ أَذِنَ
 جيڪو رب آهي موسيٰ ۽ هارون جو. فرعون چيو توهان ان تي ايمان آندو هن کان اڳ جو
 لَكُمْ إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مِّمَّنْ لَدُنَّ رَبِّكَ مُتَوَكِّلِينَ ﴿١٤١﴾ فَخَرَجُوا مِنْهَا
 ۱۴۱ تان توهان کي اجازت ڏيان، بيشڪ هي ته وڌيڪي آهي جيڪا توهان ۾ ۱۴۲ ڏيکاري ٿي جو شهر وارن کي
 أَهْلُهَا مُسُوفٌ يُعْلَمُونَ ﴿١٤٢﴾ لَا قُطْعَنَ أَيْدِيكُمْ وَارْجُلُكُمْ
 ان مان ڪڍي ڇڏيو ۱۴۲ پوءِ اهو توهان کي خبر پوي ٿي ۱۴۳ قسم آهي جو مان توهان جا هڪڙي طرف جا هٿ ۽ ٻئي
 مِّنْ خَلْفٍ ثُمَّ لَأَضْرِبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٤﴾ قَالُوا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا
 طرف ڇاپڻ ڪيندس پوءِ توهان سمورن کي سولي ٿي ڇاڙهي ڏيس. ۱۴۴ چيانون ائين پنهنجي رب توهان موٽڻ
 مُنْقَلِبُونَ ﴿١٤٥﴾ وَمَا تَنْفَعُ مَتَا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْ ﴿١٤٦﴾
 وارا آهيون. ۱۴۵ ۽ توهان اسان جو
 چابرو لڳو اهوئي ۽ جو اسان پنهنجي رب جي نشانين تي ايمان آندو

منزل ۲

۲۱۲ پهريائين پنهنجي لٽ .
 ۲۱۳ جادوگرن حضرت موسيٰ عليه السلام جو هي ادب ڪيو ته
 کيس مقدم ڪيائون ۽ سندس اجازت کان سواءِ پنهنجي عمل
 ۾ مشغول نه ٿيا. ان ادب جي عيوض انهن کي الله تعاليٰ ايمان ۽
 هدايت سان مشرف ڪيو.
 ۲۱۴ حضرت موسيٰ عليه السلام جو اهو فرمائڻ هن لاءِ هوندو پات
 انهن جي ڪجهه پرواهه نه ڪندو هو ۽ ڪامل اعتماد رکندو هو ته
 سندس معجزن جي سامهون جادو ناڪام ۽ مغلوب ٿيندو.
 ۲۱۵ پنهنجو سامان جنهن ۾ وڌو ۽ ڏاڍا رسا ۽ شهتير هئا جيڪي
 بلائون نظر اچڻ لڳا. ۽ انهن سان ميدان ڀريل معلوم ٿيڻ
 لڳو.
 ۲۱۶ جڏهن حضرت موسيٰ عليه السلام پنهنجي لٽ اڇلائي ته
 اها هڪ وڏي بلا بڻجي وئي. ابن زبير جو قول آهي ته اهو اجتماع
 اسڪندريه ۾ ٿيو هو ۽ حضرت موسيٰ عليه السلام جي ڪلا جو ڀڄڻ
 سمند کان پار پهچي ويو هو. اها جادوگرن جي جادو واري
 بلا ٿي هڪ هڪ ڪري ڳيهڻ لڳي ۽ سمورا رسا ۽ شهتير
 (جيڪي انهن کڻي هئا، جيڪي تن سون آهن جو بار هئا)
 جو خاتمو ڪري ڇڏيائون. جڏهن حضرت موسيٰ عليه السلام
 ان کي هٿ مبارڪ ۾ ورتو اها لڳي وانگر لٽ ٿي وئي ۽ ان
 جي ماپ ۽ وزن پنهنجي حال تي رهيو.
 اهو ڏسي جادوگرن سمجهيو ته حضرت موسيٰ عليه السلام
 جي لٽ جادو نه آهي ۽ بشري طاقت اهڙو ڪرڻو ٿو ٿي ڏيکاري
 سگهي. اهو ضرور آسماني امر آهي. اها ڳالهه سمجهي اهي آمنا بڻ
 العالمين چوندي سجدو ۽ ۱۳۹ چيانون اسان ايمان آندو جهان جي رب تي.
 ۱۴۱ يعني اهو معجزو ڏسي مٿن اهڙو اثر ٿيو جڏهن اهي اختيار
 سجدو ۽ ۱۴۲ پوءِ اهو توهان کي خبر پوي ٿي ۱۴۳ قسم آهي جو مان توهان جا هڪڙي طرف جا هٿ ۽ ٻئي
 وٺي ڪري زمين سان ملايون.
 ۱۴۵ يعني توهان ۽ حضرت موسيٰ عليه السلام سڀني منفق ٿي
 ڪري.
 ۲۱۹ ۽ پاڻ ان تي مسلط ٿي وڃو.
 ۲۲۰ تمان توهان سان ڪهڙي طرح پيش اچان ٿو.

۲۲۱ نيل درياءَ جي ڪناري. حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما فرمايو ته دنيا ۾ پهرين سولي ڏيندڙ ۽ پهريون هٿ پير ڪڍيندڙ فرعون ۽ فرعون جي انهي ڪلمو
 تي جادوگرن هي جواب ڏنو، جيڪو ايندڙ آيت ۾ مذڪور آهي.
 ۲۲۲ پوءِ اسان کي موت جو ڪهڙو غم آهي چوڻ مرڻ سان اسان کي پنهنجي رب جو ديدار ۽ ان جي رحمت نصيب ٿيندي ۽ جڏهن سڀني کي ان جي طرف موٽڻ آهي ته پوءِ
 اهو پاڻ تي اسان جي ۽ تنهنجي وچ ۾ فيصلو فرمائي ڇڏيندو.

عطا فرمائ جيئن پاڻي ڪنهن تي ڀرتيو ويندو آهي.

۲۲۴ حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما فرمايو ته اهي ماڻهو ڏينهن جي پهرئين وقت مرچا وڌو ۽ گهڻا ۽ سڳي ڏينهن جي پهرئين وقت ۾ شهيد .

۲۲۵ يعني مصر ۾ تنهنجي مخالفت ڪن ۽ اتان جي رهاڪن جو دين تبديل ڪن ۽ هي انهن هن لاءِ چيو هو ته جادوگر سان گڏ ڇهن لکن ماڻهن ايمان آندو هو (مدارڪ).

۲۲۶ ۱. تنهنجي عبادت ڪري، ۲. تنهنجي مقبر رکيل معبودن جي. سدي جو قول آهي ته فرعون پنهنجي قوم جي لاءِ بڻ ٿي هئا ۽ انهن جي عبادت ڪرڻ جو حڪم ڏيندو هو ۽ چونڊ و هو ته مان توهان جو رب آهيان ۽ انهن ٻن جو به ڪن مفسرن فرمايو ته فرعون ڏهرو هو يعني جهان جي ڪاريگر جي وجود جو انڪاري. ان جو خيال هو ته عالم سفلي جلد بيهڪندڙ ستارا آهن. انهي ڪري ان ستارن جي صورت تي بڻ ٿي هئا. تن جي پاڻ به عبادت ڪندو هو ۽ ٻين کي به انهن جي عبادت ڪرڻ جو حڪم ڏيندو هو ۽ پنهنجو پاڻ کي مطاع ۽ زمين جو مخدوم چونڊيو هو. انهي ڪري انا رَبُّكُمْ اَلْعَالَمِ چوندو هو. ۲۲۷ فرعون جي قوم جي سرورين فرعون کي جيڪو هي چيو هو ته تون موسى ۽ سندس قوم کي هن لاءِ ڇڏين ته اهي زمين ۾ فرسايو پکيڙن؟ تنهن مان انهن جو مطلب فرعون کي حضرت موسى عليه السلام ۽ سندس قوم جي قتل ڪرڻ تي اڀارڻ هو. جڏهن انهن ائين ڪيو ته هن حضرت موسى

عليه السلام انهن کي عذاب جي نازل ٿيڻ جو خوف ڏياريو ۽ فرعون پنهنجي قوم جي خواهش تي قدرت ڏرڪندو هو ۽ چيو ته اهو حضرت موسيٰ عليه السلام جي معجز جي قوت کان مرعوب ٿي چڪو هو. تنهن ڪري ان پنهنجي قوم کي چيو ته اسان بني اسرائيلن جي چوڪر کي قتل ڪندا سون ۽ چوڪر کي ڇڏي ڏيند (سون). انهي مان انهن جو مطلب هي هوندو ته طرح حضرت موسى عليه السلام جي قوم جو تعداد گهٽائي، انهن جي طاقت ڪمزور ڪندا سون ۽ عوام ۾ پنهنجي اعتبار ۽ ساک باقي رکڻ جي واسطي هيءُ ڇڏي ڏنو ته بيشڪ اسان انهن تي غالب آيا آهيون، پر فرعون جي هن قول مان ته اسان بني

رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَكُونْنَا مُسْلِمِينَ ۝ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ

جڏهن اهي اٺا ۱۰ ياد ۱۰ اشاجا ۱۰ اسان تي صبر ڏي، ۲۲۳ ۽ اٺا کي سلمان ڪري اٿا ۲۲۴ ۽ فرعون جي قوم

قَوْمُ فِرْعَوْنَ اَتَدْرُسُوْنِي وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوْا فِي الْاَرْضِ وَ

جي سرورين چيو ته تون موسى ۽ ان جي قوم کي ان لاءِ ڇڏين ته اهي زمين ۾ فساد ڏيڻ لڙن ۲۲۵ ۽

يَدْرُكُ وَالْهَيْكَلُ قَالَ سَنَقْتُلُ اَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَ

موسىٰ توکي ۽ تنهنجي ٺاهيل معبودن کي ڇڏي ڏي، ۲۲۶ ۽ چيائين هاڻي اٺا انهن جي پٽن کي قتل ڪنداسي ۽ انهن جي ڌيئرن کي

اِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ۝ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوْا بِاللّٰهِ وَ

زندہ ڇڏينداسي، ۲۲۷ ۱. انهن تي اٺا اٺا ۲۲۸ ۽ موسىٰ پنهنجي قوم کي فرمايو ته الله جي مدد وٺو ۲۲۹ ۽

اصْبِرُوْا اِنَّ الْاَرْضَ لِلّٰهِ يُورِثُهَا مَنْ يَّشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَ

صبر ۲۳۰ ۱. بيشڪ زمين جو مالڪ الله آهي ۲۳۱ ۽ پنهنجي ٻانهن مان جنهن کي وٺيس وارث بڻائي ۲۳۲ ۽

الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِيْنَ ۝ قَالُوْا اَوَدِينُنَا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَاْتِيَنَا وَ

۽ آخري مان پرهيڳرن جي هٿ آهي ۲۳۳ ۽ چيائون اٺا کي تڪليفون ڏنيون ۽ تنهنجي اچڻ کان اڳ ۲۳۴ ۽ تنهنجي

بَعْدَ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُّهْلِكَ عَدُوْكُمْ

تشريف تي اچڻ کان پوءِ ۲۳۵ ۽ چيائين قريبي آهي جو توهان جو رب توهان جي دشمن کي ملامت ڪري،

وَلَيَسْخَرَنَّ مِنْكُمُ الْاَرْضُ فَيَنْظُرْ كَيْفَ تَعْمَلُوْنَ ۝ وَلَقَدْ

۽ ان جي جاءِ تي زمين جو مالڪ توهان کي ٻڌائي ۽ پوءِ ڏسي توهان ڪهڙا ڪم ٿا ڪريو ۲۳۶ ۽ بيشڪ

اَخَذْنَا اِلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِيْنَ وَنَقَصْنَا الشَّرْتَ لَعَلَّهُمْ

اسان فرعون واري کي سالن جي ڏڪري ۽ مريون جي گهٽائڻ سان پڪڙي سڀين ۲۳۷ ۽ تن اهي نصيحت

يَذْكُرُوْنَ ۝ فَاِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوْا لَنَا هَذِهِ ۝ وَ اِنْ

پراڻين ۲۳۸ ۽ پوءِ جڏهن انهن کي ڀلائي ملي ۲۳۹ ۽ چون ٿا هي اٺا ۲۴۰ ۽ جيڪي تن

لَصِبْنَهُمْ سَيِّئَةٌ يَّطْرِدُوْا بِمُوسٰى وَمَنْ مَّعَهُ اِلَّا اِلْمَاطِرُهُمْ

انهن کي تڪليف پهچي ته موسىٰ ۽ ان جي ساٿين سان بد حال وڻن ٿا وڻن ۲۴۱ ۽ ٻڌو انهن جي جسي شامت ته

عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝ وَقَالُوْا مَهْمَا تَاْتِنَا

الله وٽ آهي ۲۴۲ ۽ پر انهن جي گهڻن کي خبر ڏسي ۲۴۳ ۽ چون ٿا تون ڪهڙي بد نشاني وٺي ڪري اسان تي

منزل

۱. اسرائيلن جي چوڪر کي قتل ڪندا سون، ۲. بني اسرائيلن جي ڪجهه پرڀاشي پيدا ٿي پئي ۽ انهن حضرت موسىٰ عليه السلام کي ان جي شڪايت ڪئي، ۳. حضرت موسىٰ عليه السلام ان جي جواب ۾ فرمايو (جيڪو ان کان پوءِ اچي ٿو). ۲۴۸ ۱. اهو ڪافي آهي. ۲۴۹ ۱. مصيبتن ۽ سختين تي ڏگهيو آيو. ۲۳۰ ۱. معري زمين به ان ۾ داخل آهي. ۲۳۱ ۱. اهو فرمايو حضرت موسىٰ عليه السلام، بني اسرائيلن کي اميد ڏياري ته فرعون ۽ سندس قوم هلاڪ ٿيندي ۽ بني اسرائيل انهن جي زمينن ۽ شهرن جا مالڪ ٿيندا. ۲۳۲ ۱. انهن جي لاءِ فتح ۽ ڪاميابي آهي ۽ انهن جي واسطي پسنديدہ پڇاڙي. ۲۳۳ ۱. جوفعون ۽ فرعونين قسمن قسمن مصيبتن ۾ مبتلا ڪري رکيو هو ۽ چوڪر کي تمام گهڻو قتل ڪيو هو. ۲۳۴ ۱. ڏهاڙي وري اهو اسان جي اولاد جي قتل جو ارادو رکي ٿو. پوءِ اسان جي مدد ڪڏهن ٿيندي ۽ اهي مصيبتون ڪڏهن دفع ڪيون وينديون. ۲۳۵ ۱. ڪهڙي طرح نعمت، جو شڪر بجا آڻيو. ۲۳۶ ۱. ۽ مڃائي ۽ بگ جي مصيبت ۾ گرفتار ڪيو سين. ۲۳۷ ۱. ڪفر ۽ نافرماني کان باز اچن. فرعون پنهنجي چار سؤ سالن جي عمر مان تي سؤ ويه سال ته ان آرام سان گذاريا هئا جو ان مدت ۾ ڪڏهن دريا ۾ بچا يا بچڪ ۾ مبتلا نه ٿي رهيو. پوءِ انهن تي ڏڪر ۽ سختي هلا ۽ وڏي ويڙهي جيئن اهي ان سختي کان خدا کي ياد ڪن ۽ ان جي طرف متوجه ٿين، پر اهي ڪفر ۾ ايترو يقيد ٿي پيا ۽ ويا هئا جو انهن تڪليفن سان به سندن سرڪشي وڌندي رهي. ۲۳۸ ۱. سستائي، ڪشادگي امن ۽ عافيت ٿيندي هئي. ۲۳۹ ۱. يعني اسان ان جا حقدار آهيون ۽ ان کي الله تعالیٰ جو فضل نه ڄاڻندا هئا ۽ نه الله تعالیٰ جو شڪر بجا آڻيندا هئا. ۲۴۰ ۱. ۽ چوندا هئا ته اهي مصيبتون ان جي ڪري پهتيون، جيڪڏهن اهو ڏهه ها ته اهي مصيبتون نه اچن ها. ۲۴۱ ۱. جيڪو ان مقدور ڪيو آهي، سوئي پهچي ٿو ۽ سندن ڪفر جي سبب آهي. ڪي مفسر فرمائ ٿا ته معنيٰ هي آهي ته وڏي شامت ته اها آهي جيڪا انهن جي لاءِ الله تعالیٰ وٽان آهي يعني دوزخ جو عذاب.

بِهِ مِنْ آيَةٍ لِّنَسْحَرَنَّا بِهَا ۖ فَاِذَا نَحْنُ لَكَ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٢﴾
 اچين جواسان تي ان سان جادو ڪيون اسان ڪنهن بد طرح ان تي ايمان آڻڻ وارا نه آهيون. ٢٢٢
 فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادَ وَرَأَوْنَهَا بِرُءُوسِهِمْ طُوفَانٌ مِّنْ ذٰلِكَ ۚ فَاصْبِرْ لِّمَا يَخْتَلِفُ اِلَيْكَ ۚ وَرَءَاكَ رَءَايَا مَّجْمُوعًا ۚ وَكَانَ اَمْرًا عَظِيمًا ۚ ﴿٢٢٣﴾
 پوءِ اسان انهن تي موڪليو ٿو ٢٢٣ طوفان ۽ مڪو ۽ سُرور ۽ چچو ۽ جُون ۽ ٻيا ڏيڏر آڻي ٿو.
 لَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يٰمُوسٰى اَدْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عٰهَدْتَ ۖ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرٰٓءِيلَ ۚ ﴿٢٢٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ اِلٰى
 ۽ جڏهن انهن تي عذاب واقع پئي ٿيو. چوڻ لڳا ۽ي موسيٰ اسانجي واسطي پنهنجي رب کان دعا ڪر. ان عهد
 جِي سبب جو ان جي توتوت آهي. ۽ ٻيڪ جيڪڏهن تون ان کان عذاب تاري بندين ته اسان ضرور توتي ايمان آڻيندا. سين
 مَعَكَ بَنِي إِسْرٰٓءِيلَ ۚ ﴿٢٢٥﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ اِلٰى
 ۽ بني اسرائيل کي ٽوڻا موڪلي ڏيندا آھين. پوءِ جڏهن اسان انهن کان عذاب تاري ڇڏيو هڪ مدت
 اَجَلٌ لَهُمْ لَبِغُوهُ اِذَا هُمْ يَنْتَكِبُونَ ۚ فَانْتَقَبْنَا مِنْهُمْ غَوَّارًا ۚ ﴿٢٢٦﴾
 جي واسطي جنهن تائين هنن کي پهچي آهي تڏهن اهي ڦري ويا. پوءِ اسان انهن کان بدلو ورتو پوءِ انهن کي درياءُ ۾
 فِي الْيَمِّ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيٰتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غٰفِلِينَ ﴿٢٢٧﴾
 پوءِ ٻيوسين وڪلا ۽ هن ڪري جواسان جون آيتون ڪوڙيون سمجهندا هئا ۽ انهن کان غافل هئا. ٢٢٧
 وَاَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِيْنَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْاَرْضِ
 ۽ اسان وارث بنايو ان قومي کي جنهن کي ڪمزور ڪريو ويو هو ان زمين وٽان جي مشرقن ۽ مغربن جو
 وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَرَكْنَا فِيْهَا ۚ وَكَلَّمْتُ رَبَّكَ الْحُسَيْنٰى
 جنهن مير اسان برڪت رکي ويا ۽ ٢٢٨ ۽ تنهنجي رب جو چڱو واعدو
 عَلٰى بَنِي إِسْرٰٓءِيلَ ۚ بِمَا صَبَرُوا ۚ وَدَفَرْنَا مَا كَانْ يَصْنَعُ
 بني اسرائيل سان پوس وئي ويو انهن جي صبر جي بدلي ۽ انشاياد ڪري ڇڏيو ٢٢٨
 فِرْعَوْنَ وَقَوْمَهُ ۚ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ۚ ﴿٢٢٩﴾ وَجَوزْنَا بِبَنِي إِسْرٰٓءِيلَ
 جو ڪجهه فرعون ۽ ان جي قوم ٺاهيندي ۽ ڇنڀائي ڪندي هئي. ۽ اسان ٢٢٩ بني اسرائيل کي درياءُ

منزل ٢

٢٢٢ جڏهن انهن جي سرڪشي استائين پھتي تڏهن حضرت موسيٰ عليه
 السلام انهن جي حق ۾ ڏعا ڪئي ۽ پاڻ مستجاب الدعوت هئا. ان ڪري
 دعا قبول ٿي. ٢٢٣ جڏهن جادوگرن جي ايمان آڻڻ کان پوءِ بد فرعون جي
 پنهنجي ڪفر ۽ سرڪشي تي چميار هيا. تڏهن انهن تي الله تعاليٰ جون
 نشانيون لڳو لڳ واريون لڳيون. چو ته حضرت موسيٰ عليه السلام ڏعا
 ڪئي هئي ته يارب! فرعون زمين پرڳڻو سرڪشي تي ويو ۽ سندس قوم
 واعدو ٿو ٿوري انهن کي اهڙي عذاب ۾ گرفتار ڪر. جيڪر انهن جي لائق
 هجي. ۽ منهنجي قوم ۽ پوين لاءِ پڻ عبرت. پوءِ الله تعاليٰ طوفان
 موڪليو ڪڪريو. اونداهي ٿي ۽ زبردست برساتون لڳي. قطبن جي
 گهرن ۾ ايترو پاڻي پري ويو جو اهي ان ۾ مڙهي رهيا. تان جو پاڻي انهن
 جي گردن جي هڏين تائين اچي ويو ۽ انهن مان جيڪو مڙو ٿي سو ٻڏي
 پئي مڙو. ۽ اهي هلي سگهندا هئا ۽ ٿي ڪو ڪم به ڪري سگهندا هئا.
 چنچر کان چنچر تائين (ستن ڏينهن تائين) انهي مصيبت ۾ مبتلا رهيا.
 بني اسرائيلن جا گهر انهن جي گهرن سان ڳنڍيل هئا جي باوجود به انهن
 جي گهرن ۾ پاڻي ڏٺو. جڏهن اهي ماڻهو عاجز ٿيا ته حضرت موسيٰ عليه
 السلام کي عرض ڪياون. اسان جي لاءِ دعا فرمايو ته جيئن مصيبت ختم
 ٿئي. پوءِ اسان توهان تي ايمان آڻيئون ۽ بني اسرائيلن کي توهان سان ڳنڍيل
 حضرت موسيٰ عليه السلام ڏعا ڪئي. طوفان جي مصيبت ختم ٿي. زمين
 ۾ اها ساوڪ ۽ شادابي اچي ويئي جيڪا پهريان ڏني ويئي. پوکون
 سنڀالڻ ٿيون. وڻن لڳا ميوا ڏنا. پوءِ فرعون چوڻ لڳا هي پاڻي ته نعمت
 هئي ۽ ايمان ڏاند آئون. هڪ مهينو ته تندرستي سان گذاريو. وري
 الله تعاليٰ مڪو ۽ سُرور ۽ چچو ۽ جُون ۽ ٻيا ڏيڏر ۽ وڻن جي پٽن ۽
 جاين جي دروازن ۽ چٽين ۽ تختن ۽ سامان ۽ پرستائين جو لوهي
 ميخن کي ڊڪائي ڇڏي ڪري ويون ۽ قطبن جا گهر به تڏين شايرجي
 ويا. اهڙي طرح چنچر کان چنچر ستن ڏينهن تائين تڏن جي
 مصيبت ۾ مبتلا رهيا. پر الله تعاليٰ جي حڪمت جو بني اسرائيلن جي
 گهرن ۾ اصل دڙيون. قطبن ۽ پریشان ٿي وري حضرت موسيٰ عليه السلام
 کي ڏعا ڪئي. ۽ ٿي درخواست ڪئي ۽ ايمان آڻڻ جو پڻ پڪو ڪيو
 ڪيو. اهڙي طرح وري به حضرت موسيٰ عليه السلام جي دعاسان
 چوڻ ڪارولڻ آئون. پوکون ۽ ميوا جيڪي ڪجهه باقي رهجي ويا هئا
 انهن کي ڏسي چوڻ لڳا. هي اسان کي ڪافي آهن. اسان پنهنجي
 ۽ ٻين جو الله تعاليٰ جو نئون مڪو ۽ سُرور ۽ چچو ۽ جُون ۽ ٻيا ڏيڏر
 ۽ اهڙي طرح ايمان ڏاند آئون. پنهنجو اعدو ٽوڙي ڇڏيو. هن ۾ مفسر جو انڪار
 آهي. ڪي چون ٿا ته قمل (سُرور) آهي. ڪي چون ٿا ته اڇا هڪ ننڍو ڪيڙو آهي. بهرحال ان ڪيڙي رهيل پوکون ۽ ميوا کائي ڇڏيا. اهو ڪيڙو ۽ ٻيو گهڙي ويندو
 هو ۽ چڙهي کي ڪٽيندو هو. ۽ ڪاڏي جي ٿانون ۾ پري ويندو هو. جيڪڏهن ڪو ڏهه ڀريون ڪڍڪ جون چڪي ٿي ڪئي ويندو هو ته ٿي سڀر واپس آڻيندو هو. ٻيو ڪيڙا ڪيڙا ڪيڙا هئا
 فرعونين جا وار ۽ پڙ واريون ۽ پنڌيون ڇٽ ٿي ويون. سندن جسم مائتا وانگر ڏاڻن سان پري ويا هئا. تن سمهن ۽ ڏکيري ڇڏي وئي. ان مصيبت کان فرعون ۽ ٻيا وڻن ۽ ٻيا ڏکيري
 انهن حضرت موسيٰ عليه السلام کي عرض ڪيو. اسان توبه ڪريون ٿا. توهان ان مصيبت جي دفع ٿيڻ جي دعا فرمايو. ستن ڏينهن کان پوءِ هي مصيبت به حضرت موسيٰ عليه السلام جي دعا
 سان ختم ٿي. پر فرعونين وري واعدو خلاف ڪئي ۽ آڳي کان وڌيڪ زور بخير عمل شروع ڪيا. هڪ مهينو ان ۾ ڳڙ ڳڙ کان پوءِ وري حضرت موسيٰ عليه السلام بد دعا ڪئي ته الله تعاليٰ
 ڏيڏر موڪليا ۽ هي حال ٿيو جو به ٿوڙو ويهندو هو ته ان مجلس ۾ ڏيڏر پري ويندا هئا. جيڪو ڳڙ ڳڙ لاءِ وات کوليندو هو ته ڏيڏر ٿيڻ واري وات ۾ پوندو هو. هنن ۾ به ڪاڏن به
 چاهن ۾ ڏيڏر پري ويندا هئا. ايتري قدر جواب ۾ وسامي ويندي هئي. سمهندا هئا ته ڏيڏر مٿن سرائي ويندا هئا. انهي مصيبت کان تنگ اچي دعويٰ روي ٿي ويا ۽ معجزاتي حضرت موسيٰ عليه السلام کي عرض
 ڪياون. هاڻي اسان جي توبه ڪريون ٿا. حضرت موسيٰ عليه السلام انهن کان وڌو وئي دعا ڪئي. ستن ڏينهن کان پوءِ هي مصيبت به ختم ٿي ۽ هڪ مهينو عافيت سان گذريو. پر انهن وري به واعدو ٿوڙيو ۽
 پنهنجي ڪفر جي طرف موٽيا. وري حضرت موسيٰ عليه السلام بد دعا فرمائي ته سمورن ڪوهرن. ٺهرن ۽ چشمن ۽ نيل درياءُ ۽ ٻين شين تي انهن جي لاءِ تازن خون رت. ٻيڻي ويو. فرعونين فرعون کي اها
 شڪايت ڪئي ته چوڻ لڳو ته حضرت موسيٰ عليه السلام جادو سان توهان جي نظر بندي ڪئي آهي. انهن چيو. ڪيترائي نظر بندي ايمان اسان جي ٿانون ۾ خرڻ کان سواءِ پاڻي به جونا لوي ۽ ٻيو ۽
 فرعون حڪم ڏنو ته قطبي بني اسرائيلن سان هڪ ئي ٿاڻو ٻاڻي وٺن. پر جڏهن بني اسرائيل ڪيڏا ڪيڏا ٿاڻا ٻاڻي نڪرندو هو ۽ قطبي ڪيڏا ڪيڏا ٿاڻا ٻاڻي نڪرندو هو. تان

وَحَرَّمُوسَىٰ مَعْبَقًا فَلَمَّا آفَقَ قَالُ سُبْحَانَكَ ثَبُتُ إِلَيْكَ
 ۝ مَوْسَىٰ بِي هَوَشٍ فِي كَرِي يُو. بُو جَتَهَن هَوَشٍ مَكْرِي جَانِي تَهْلِي بِاِخِي آهي مون تهنجي طرف رجوع ڪيو
 وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ۝ قَالُ مَوْسَىٰ إِنْ أَصْطَفَيْتُكَ عَلَىٰ
 ۝ مان سمورن کان اول مسلمان آهيان ۝ فرمايائين اي مَوْسَىٰ مون توکي ماڻهن مان چونديو
 النَّاسِ بِرِسْلَتِي وَبِكَلَامِي ۝ فَخَذُ مَا آتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ
 ۝ رسالتن ۽ پنهنجي ڪلام سان بوءِ وٺ جيڪي مون توکي عطا فرمايو. ۽ شُڪر وارن مان
 الشَّاكِرِينَ ۝ وَكُتِبْنَا لَهُ فِي الْأَنْوَارِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةٌ
 ۝ اسان ان جي واسطي تختين ۾ لکي ڇڏي هئسمن جي نصيحت، ۽ هر
 وَتَفْصِيلٌ لِّكُلِّ شَيْءٍ ۝ فَخَذَهَا بِقُوَّةٍ وَأَمَرَ قَوْمَكَ بِأَخْذِهَا
 ۝ شئي جو تفصيل ۽ فرمايو اي مَوْسَىٰ هن کي مضبوطي سان پڪڙ ۽ پنهنجي قوم کي حڪم ڏي تهن جون چڱيون ڪالهن
 بِأَحْسَنِهَا سَأُوْرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ۝ سَأَصْرِفُ عَنْ آيَتِيَ
 ۝ اختيار ڪن ۽ عنقريب ما توها کي ڏيکاريندس. بي فرمانن جو گهر. ۲۶۹ ۽ مان پنهنجي آيتن کان انهن
 الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ
 ۝ جو منهن موزيندس جيڪي زمين ۾ ناحق پنهنجي وڌائي چاهن تانڪا ۽ جيڪڏهن سمورين نشانين ڏسن
 آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ
 ۝ تہ ان تي ايمان نہ آئيندا ۽ جيڪڏهن هدايت جي واٽ ڏسن تہ ان تي هلڻ پسند نہ
 سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ۝ ذَلِكَ
 ۝ ڪن ۽ گمراهي جي رستي تي نظر پوي تہ ان تي هلڻ جي واسطي حاضر آهن. اهو ان ڪري
 بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ۝ وَالَّذِينَ
 ۝ جو انهن اسان جون آيتون ڪوڙيون سمجهيو ۽ انهن کان غافل رهيا. ۽ جن اسان جي آيتن
 كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ
 ۽ آخرت جي دربار کي ڪوڙو ڇڏيو انهن جاسم ۾ عمل ڇڏي ويا. انهن کي ڇا بدلو ملندو
 إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَاتَّخَذَ قَوْمُ مَوْسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ
 ۝ مگراهوي جيڪي ڪندا هئا. ۽ مَوْسَىٰ کان پوءِ سندس قوم پنهنجي نيريون مان ۲۷۰ هڪ گالي جوڌڻ

منزل ۲

منهنجو ڏسڻ ممڪن نہ آهي. ان مان ثابت ثبوت ديدار الاهي ممڪن
 آهي جيتوڻيڪ ڏنيا ۾ تئي چوٽي صحيح حديثن ۾ آهي ته قيامت جي
 ڏينهن مؤمن پنهنجي رب عزوجل جي ديدار سان فيضاب ڪيا ويندا.
 مٿئين ذڪر کان علاوه هي ته حضرت مومل عليه السلام عارف بالله آهي.
 جيڪڏهن ديدار الاهي ممڪن نہ هجي هاڻي پاڻ گهرن سوال ڏفرائي هاڻي
 ۽ جبل جو ثابت رهڻ امر ممڪن آهي چوٽي ان جي نسبت فرمايائين جَعَلَهُ دَكًّا.
 پوءِ جيڪا شئي الله تعاليٰ جي ناهيل هجي ۽ جنهن کي اهو موجود فرمائي آهي
 موجود نہ هجي جيڪڏهن ته موجود ڪري چوٽي اهو پنهنجي فعل ۾ مختار
 آهي. ان مان ثابت ثبوت جبل جو ثابت رهڻ امر ممڪن آهي بحال آهي
 ۽ جيڪا شئي امر ممڪن تي معلق ڪئي وڃي. اها ممڪن تي ٿيندي آهي بحال
 نہ ٿيندي آهي. انهي ڪري ديدار الاهي جنهن کي جبل جي ثابت رهڻ تي معلق
 فرمايو ويو. اهو ممڪن ٿيو. پوءِ انهن جو قول باطل ٿيو جيڪي الله تعاليٰ
 جو ديدار محال چون ٿا.

۲۶۶ بني اسرائيل مان.

۲۶۷ توريت جون جيڪي ست يا ڏهه هيون. زيرجذ يا نه زير جون.
 ۲۶۸ ان جي حڪمن تي عمل ڪندڙ تين.

۲۶۹ جيڪو آخرت ۾ انهن جو ٽڪاڙو آهي. حسن ۽ عطا ڇڏيو
 بي حڪمن جي گهر مان جنهن مراد آهي. قتاده جو قول آهي ته معنيٰ آهي ته
 مان توهان کي شام ۾ داخل ڪندس ۽ گذريل امتن جون منزلون ڏيکاريندس
 جن الله تعاليٰ جي مخالفت ڪئي ته جيئن ان مان توهان کي عبرت حاصل ٿئي.
 عطيه عوفي جو قول آهي ته دار الفاسقين مان نهنون ۽ سندس قوم جا مڪان
 مراد آهن. جيڪي مصر ۾ آهن. سڌي جو قول آهي ته اُن مان ڪافرن جون
 منزلون مراد آهن. ڪلي چيو ته عاد ۽ ثمود ۽ هلاڪ ٿيل امتن جون منزلون
 مراد آهن. جن تي عرب جا ماڻهو پنهنجي سفر دوران ڏسندڙ تي لنگهندا
 هئا.

۲۷۰ ذوالنورن قدس سره فرمايو ته الله تعاليٰ قرآن شريف جي حڪمت
 سان باطل وارن جي دلين جو اڪرام ۽ توفرائي. حضرت ابن عباس رضو
 الله تعاليٰ عنهما فرمايو. مراد هي آهي ته جيڪي ماڻهو پنهنجي پاڻهن
 تي ظلم ڪن ٿا ۽ منهنجي ولين سان وڙهن ٿا. مان انهن کي پنهنجي
 آيتن جي قبول ۽ تصديق ڪرڻ کان قوري ڇڏيندس ته جيئن اهي مون
 تي ايمان نہ آڻن. سندن بغض جي ٿي هي سزا آهي. جو ڪن هدايت کان

محروم ڪيو ويو. ۲۷۱ اهوئي تڪبر جو ڦل. متڪبر جو انجام آهي. ۲۷۲ طوري طرف پنهنجي رب جي مناجات جي لاءِ رڃڻ کان. ۲۷۳ جيڪي انهن فرعون جي قوم
 کان پنهنجي عيذ جي واسطي اڏاڏا ورتا هئا.

وقد اذعن

٢٤٢ ۽ ان جي وات ۾ حضرت جبرئيل جي گھوڙي جي قدم جي هيٺا واري) مٿي وڌي ۽ جنهن جي اثر سان اهو

٢٤٥ ۽ ناقص آهي ۽ عاجز آهي ۽ مجاز آهي يا حيوان ۽ پنهنجي تقدير تي ڪي صلاحيت نه ٿو رکي ۽ جو پرچيو وڃي

٢٤٦ ۽ جواڻهن الله تعاليٰ جي عبادت کان منهن موڙيو ۽ هڪ اهڙي عاجز ۽ ناقص گادي تي پرچيائون

٢٤٧ ۽ پنهنجي رب جي مناجات سان مشرف ٿي ڪري ۽ طور کان

٢٤٨ هن لاءِ ته الله تعاليٰ کيس خبر ڏني هئي ته سامري سندس قوم کي گمراه ڪري ڇڏيو

٢٤٩ ۽ جو ماڻهن کي گادي جي پرچڻ کان نه روڪيو

٢٥٠ ۽ منهنجي توريت وٺي اچڻ جو انتظار ڪيو

٢٥١ ۽ توريت جون ۽ حضرت موسيٰ عليه السلام

٢٥٢ ۽ چوڻ حضرت موسيٰ عليه السلام کي پنهنجي قوم جواهر تي بدترين مصيبت ۾ مبتلا ٿيڻ نهايت سخت ۽ ڳڙو ڳڙو تڏهن حضرت هارون عليه السلام حضرت موسيٰ عليه السلام کي

٢٥٣ ۽ مان قوم کي روڪڻ ۽ ڪين ۽ غظ ۽ نصيحت ڪرڻ ۾ گهٽتائي نه ڪئي پر

٢٥٤ ۽ مون سان اهڙو سلوڪ ڏڪر ۽ جنهن سان اهي خوش ٿين

٢٥٥ ۽ حضرت موسيٰ عليه السلام پنهنجي ڀاءُ جو عذر قبول ڪري بارگاہِ الاهي ۾

٢٥٦ ۽ جيڪڏهن اسان مان ڪنهن کان ڪا افراط يا تقريظ ٿي ويئي ۽ پاڻ هيءُ دعائيءَ کي راضي ڪرڻ لاءِ ۽ دشمنن جي خوشيءَ جي ختم ڪرڻ لاءِ فرمايائين

حُليِهِمْ عَجَلًا جَسَدًا اَلَّهُ خَوَاطِلَهُ يَرَوْنَ اَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ

ناهيون ساھ ۽ ڪيئن وانگر رنڊنڊر ۽ ڇا ڏٺائون ته اهو انهن سان نه ڳالهائي ٿو

وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اِتَّخَذُوْهُ وَكَانُوا ظٰلِمِيْنَ ۝ ٢٤٨

دوري انهن کي رستو ٻڌائي سگهي ٿو ۽ ۴۵۰ ان کي (معبود ڪري) ورتائون ۽ اهي ظالم هئا ۽ جڏهن

سُقُطَ فِيْ اَيْدِيْهِمْ وَرَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوْا لَئِنْ لَّمْ

پڇتايائون ۽ سمجهيائون ته گمراه ٿي ويا ڇوڻ ڳڻا ته جيڪڏهن اسان جي رب اسان

يَرْحَمَنَا رَبَّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ۝ ٢٤٩

في مهر ڏکي ۽ اسان کي معاف فرمايو ته اسان يقيناً تباه ٿي ويا سي ۽ جڏهن موسيٰ ۽ پنهنجي

مُوسٰى اِلَى قَوْمِهِ غَضَبًا اِنْسَافًا قَالِ بِسْمَا خَلَقْتُنِيْ

قوم ته انهن مون تي سخت ڪاوڙيل ۽ قسوت ڏنڊ ۽ ۴۵۰ چيائين ته ڪهڙي ذخراپ جانشيني ڪئي منهنجي قوم

مِنْ بَعْدِيْ اَلْحَمْدُ اَمْرٌ رَّيْكُومٌ وَالْقَى الْاُلُوْاحُ وَاَخَذَ بِرَاسِ

مون کان پوءِ ۽ ۴۵۰ ڇا ٿو پنهنجي رب جي حڪم کان تڪڙي ۽ ۴۵۰ ۽ تختيون کڻي ڦٽي چيائين ۽ پنهنجي ڀاءُ

اَخِيْهِ يَجْرُدُ اِلَيْهِ قَالِ ابْنُ اُمِّ اِنِ الْقَوْمَ اسْتَصَعَفُوْنِيْ

جي مٿي جي وارن کي وٺي پنهنجي طرف ڇڪيائين ۽ ۴۵۰ چيائين اي منهنجي ماءُ ڇا پٽ ۽ ۴۵۰ قوم مون کي ڪمزور

وَكَاذِبُوْا يَفْتُلُوْنَنِيْ ۝ فَلَا تُشْمِتْ بَنِي الْاَعْدَاءِ وَلَا تُجْعَلَنِيْ

۽ قريب هو جو مون کي ماري وڃن پر ۽ دشمنن کي مون تي نه ڪلا ۽ ۴۵۰ ۽ مون کي ظالمن

مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِيْنَ ۝ ٢٥٠ قَالِ رَبِّ اَغْفِرْ لِيْ وَلِاَخِيْ وَاَدْخُلْنَا فِيْ

۾ نه ملا ۽ ۴۵۰ عرض ڪيائين اي منهنجي رب مون کي ۽ منهنجي ڀاءُ کي بخش ۽ ۴۵۰ ۽ اسان کي پنهنجي رحمت ۾

رَحْمَتِكَ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّحِيْمِيْنَ ۝ ٢٥١ اِنَّ الَّذِيْنَ اِتَّخَذُوا الْعِجْلَ

داخل ڪر ۽ تون سهرن مهيا ٿيڻ کان وڌيڪ مهيا ٿيڻ آهين ۽ بيشڪ جن گادي کي (پوڄا لاءِ) ورتو

سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّنْ رَبِّهِمْ وَاَذَلَّةٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَكَذٰلِكَ

عنقريب انهن کي رب جو غضب ۽ دنيا جي زندگي ۾ دولت پهچندي ۽ ۴۵۰ اسان بهتان مڙهندڙن

يُجْزٰى الْمُفْتَرِيْنَ ۝ ٢٥٢ وَالَّذِيْنَ عَمِلُوا السَّيِّاٰتِ ثُمَّ تَابُوْا مِنْ

کي ائين ئي بدلو ڏيندا آهين ۽ جن براين ڪيون ۽ ان کان پوءِ توبه ڪيائون ۽ ايمان آندائون ته

٢٩٨ يعني قريت في انجيل مرسندن نعت، صفت في نبوت لكيل لهندا.
 حضرت عطا بن يسار، حضرت عبد الله بن عمر ورضي الله عنه كان محبوب
 سيد عالم صلى الله عليه وسلم من جن جون آهي وصفون معلوم ڪيون. جيڪي
 قريت م مذڪور آهن، ان کان پوءِ ان پڙهڻ شروع ڪيو، اي نبي
 اسان توهان کي شاهد، خوشخبري ڏيندڙ، ڊيچاريندڙ ۽ ائين جو نگهيا
 ڪري موڪليو. توهان منهنجا پانها ۽ رسول آهيو، مان توهان جو نالو
 متوڪل رکيو، ۽ بدخلق آهيو، ۽ بد مزاج، ۽ ديارن وارا ۽ بلند ڪڙ وارا،
 ۽ برفاڻي کي برفاڻي سان ختم ڪرڻ والا، پر خطا ڪارن کي معاف ڪري ٿا ۽ انهن
 تي احسان فرمايو ٿا. الله تعاليٰ توهان کي مٿي ڏيکاريندو حيثيتن توهان
 جي برڪت سان ان سڌي ملت کي هن طرح صحيح ۽ فرمايو، جو ماڻهو
 صدق ۽ يقين سان گڏ **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ** پڪارڻ لڳند
 ۽ توهان جي صدق اندرون اکيون ڏسندڙ، ۽ ٻڌا ڪن ٻڌندڙ ۽ ڀڄن مڃين
 ورتهيل دلون گلي وڃن ۽ محفوت، ڪعب احبار کان حضور جي صفتن
 ۽ قريت شريف جوهي مضمون به منقول آهي ته الله تعاليٰ سندن صفت ۾
 فرمايو ته مان کين هر خوفي جي قابل ڪندس ۽ هر سهڻو خلق عطا ٿيندو
 دل جي اطمينان ۽ وقار کي سندن لباس بنائيندس، عبادتن ۽ احسان کي
 سندن شعار ڪندس، ۽ رهيزگاري کي سندن ضمير ۽ حڪمت کي سندن
 راز، صدق ۽ وفا کي سندن طبيعت ۽ غفو ۽ ڪرم کي سندن عادت
 ۽ عدل کي سندن سيرت ۽ اظهار حق کي سندن شريعت، ۽ هدايت کي سندن
 امام ۽ اسلام کي سندن ملت بنائيندس. احمد سندن نالو آهي، مخلوق
 کي سندن صدي ۾ گرهي، ڪان پوءِ هدايت ۽ جماعت کان پوءِ علم
 و معرفت ۽ گمنامي، ڪان پوءِ رفعت و منزلت عطا ڪندس ۽ سندن في
 برڪت سان ڦٽل ڪان پوءِ ڪثرت ۽ فقيري، ڪان پوءِ دولت ۽ تفري
 ڪان پوءِ محبت عنايت ڪندس، سندن جي بدولت مختلف قبايل جي غير
 مجتمع خراهن ۾ اختلاف رکڻ وارن دليين ۾ الفت پيدا ڪندس ۽
 سندن امت کي سڀني امتن کان بهتر ڪندس. هڪ ٻي حديث ۾ توت
 شريف مان حضور جن جون هي وصفون منقول آهن، منهنجي ٻانهي احمد
 مختار جي ولادت جي جاءِ مڪه مڪرمه ۾ هجرت مدينه طيبه آهي، سند
 امت هرحال ۾ الله تعاليٰ جو گهڻو حمد ڪرڻ واري آهي، هي چند نقل ۽ حديث
 مان پيش ڪيا ويا، الله تعاليٰ جا ڪتاب حضور محبوب سيد عالم صلى الله
 عليه وسلم جن جي نعت ۽ صفت سان ڀريل هئا، ڪتابي هر زماني ۾ منهنجي

وَالْأَنْجِيلُ يَأْمُرُهُمْ بِالْعُرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ
 انجيل ۾ ۲۹۹ جيڪو انهن کي پيلا في محو حڪم ڏيندو ۽ ٻڙاين کان منع فرمائيندو ۽ سنڌين
لَهُمُ الطَّيِّبَاتُ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبِيثَاتِ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَ
 پاڪ شيون انهن جي واسطي حلال فرمائيندو ۽ پليست شيون انهن تي حرام ڪندو ۽ انهن کان آهي
الْأَغْلَالُ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَاَلَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَ
 بوجھ ۲۹۹ ۽ گنجي جا گت ۽ پليست شيون جيڪي ان تي ايمان آڻين ۽ سندس تعظيم ڪن
نَصْرُوهُ وَأَتَّبِعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ
 ۽ ان جي مدد ڪن ۽ ان جو رهي پيروي ڪن، جيڪو ان سان گڏ نازل ٿيندو آهي في ٻي ٻي ٻي
قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ
 توهان فرمايو اي انسانو! بيشڪ مان توهان سمورن جي طرف الله جو رسول آهيان ۽ توهان سڀني
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَاَمِنُوا بِاللَّهِ وَ
 جي بادشاهي انهيءَ جي آهي ان کان سواءِ ڪوبه معبود نه آهي، جباري ٿورائي ٿو، پوءِ ايمان آڻيو
رَسُولَهُ النَّبِيُّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يُوْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ
 الله جي انهيءَ جي منقول غيب جون خبرون ٻڌائيندڙ، جيڪو الله ۽ ان جي ڪلمن تي ايمان رکي ٿو
لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ^(۱۵۸) **وَمِنْ قَوْمِ مُوسَىٰ أُمَّةٍ يَّهْدُونَهُ بِالْحَقِّ**
 ۽ ان جي غلامي ڪريو ته توهان هدايت ڏيندو، ۽ موسيٰ جي قوم ته هڪ جماعت آهي جيڪا حق جي واٽ ٻڌائي
وَيُهْدُونَ وَقَطَّعْنَهُمْ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا وَأَوْصَيْنَا
 تي ۽ انهيءَ سان ۱۲ ڪٽا انصاف ڪري ٿي ۽ اسان انهن کي رهايو ٻارهن قبايل ۾ ٽولا ٽولا ڪري ۽
إِلَىٰ مُوسَىٰ إِذْ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اصْبِرْ لِبَعَاثِكَ الْحَجَرِ
 اسان وحي موڪليو موسيٰ کي جڏهن انهيءَ کان سندس قوم وٽ ٻڌايو ته هن پٿر تي لک هڻ
فَاتَّبَعَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عِيْدًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ
 ته ان مان ٻارهن چشتا ڦٽي نڪتا، ۲۹۷ هر جماعت پنهنجو گهٽ سڃاڻي
مَشْرَبَهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّاءَ وَ
 ورتو ۽ اسان انهن تي ڪڪر کي پٽي ٻڌايو ۲۹۸ ۽ انهن تي من ۽ سلبي

منزل ۲

ڪتابن ۾ تبديل ڪندا رهيا ۽ انهن جي وڌي ڪرشن هن تي مسلط رهي ته حضور جن جو ڏڪر پنهنجن ڪتابن ۾ مثالي ماتر به ڇڏيو. قريت ۽ انجيل وغيره انهن جي هٿن ۾
 هئا، ان ڪري انهن کي ان ۾ ڪا ڏکيا ٿي ڏهي، ۽ پر هزارين تبديلين ڪرڻ کان پوءِ به موجوده زماني ۾ انجيل منجهه حضور محبوب سيد عالم صلى الله عليه وسلم جن جي بشارت جو ڪجهه نشتا
 باقي رهجي ٿي ويو. جهڙي طرح برٽش اينڊ فارين بائيبل سوسائٽي لاهور سن ۱۹۳۱ء جي چپيل بائيبل ۾ يوحنا جي انجيل جي چوڏهين باب جي سورهي آيت ۾ آهي، ۽ مان پڻ ڪي
 درخواست ڪندس ته اهو توهان کي پيو مد ڏگار بخشيندو، ۽ جواب ڏيائين توهان سان گڏ آهي، ۽ لغظ مددگار تي حاشي آهي، ان ۾ ان جي معنيٰ وڪيل يا شفيع لکيل آهي ته پوءِ هاڻي حضرت عيسيٰ
 عليه الصلوة والسلام کان پوءِ اهڙا وڃڻ وارا، جيڪي شفيع هجي ۽ ابد تائين رهي يعني ان جو دين ڪڏهن منسوخ نه ٿئي، حضور محبوب سيد عالم صلى الله عليه وسلم جن کان سواءِ
 ٻيو ڪير آهي؟ وري ائين ٿيڻ تي آيت ۾ آهي، ۽ هاڻي مان توهان کي ان جي هجڻ کان اڳ في چئي ڇڏيو آهي ته اهو جڏهن ٿي وڃي ته توهان يقين ڪريو، ان کان پوءِ توهان سان
 گهڻين ڳالهين ۾ ڏڪندس، ڇو ته دنيا جو سر اڇاڻي ٿو ۽ مون ۾ ان جو ڪجهه نه آهي، ڪهڙي مصاف خوشخبري آهي! حضرت عيسيٰ عليه السلام پنهنجي امت کي حضور جن جي ولادت
 جو ڪهڙو نه منتظر بڻايو ۽ ڪيترو نه شوق ڏياريو آهي!! ۽ دنيا جو سر اڇاڻي ٿو ۽ مان جو توهان جي ڪجهه نه آهي، ۽ هي فرمايو ته مون ۾ ان جو ڪجهه نه آهي، محبوب سائينءَ جي عظمت
 جو اظهار ۽ ان جي حضور ۾ پنهنجو ڪمال اڏ ۽ انڪسار آهي، وري انهيءَ ڪتاب جي سورهي باب جي ستين آيت آهي، ۽ ٻرمان توهان کي سچ چوان ٿو ته منهنجو وڃڻ توهان جي لاءِ فائدي
 مند آهي، ڇو ته جيڪڏهن مان ڏوڃان ته اهو مددگار واهان وٽ نه ايندو پر جيڪڏهن ويندس ته ان تي توهان ڏانهن موڪليندس، ۽ هن حضور جن جي بشارت سان گڏ هن جو به صاف اظهار
 آهي ته حضور جن خاتم الانبياء آهن، سندن ظهور تڏهن ٿي ويندو، جڏهن حضرت عيسيٰ عليه السلام به تشریف وٺي وڃي، ان جي تيرهي آيت آهي، ۽ ٻڌجڻ ته اهو يعني سچائي ۽ پيروي
 ايندو ته توهان کي سموري سچائيءَ جي واٽ ڏيکاريندو ۽ هن ڪري جو اهو پنهنجي طرف کان نه ڇوڻو، پر جيڪو ڪجهه ٻڌندو، سوئي ڇوڻو ۽ توهان کي ايندڙ زماني جو

پریموش ٲی ریا آھن جوہ نکتا آھن ! تنھن ڪري ھی انھن کي ڏسڻ لاءِ ٻي تي چڙھیا، ڇا ! ڏسن اھي سمررا باندڙن وانگر ٻي ڇڪا ھئا. پر جڏھن اھي دروازو کولي انھن وٽ ریا تہ انھن (باندڙن) ھنن کي سڃاڻي ورتو ۽ رھيا اچي سندن ڪپڙن کي سگھڻ لڳا، مگر ھنن انھن (باندڙن) مان ڪنھن کي ڏسجا تو. تڏھن ھن باندڙن کي چيو تہ ڇا ! اسان توھان کي مذبح ڪيو ھو. انھن پنھنجي سر (مٿي) کي لوڌي چير تھائون پر ھي سمررا ھلاڪ ڪيا ويا ۽ روڪڻ وارا سلامت رھيا. ۳۱۵ تہ جيئن اسان تي ٻنھي عن المنڪر چڙھي ٻيڻ جو الزام عائد مڙھي. ۳۱۶ ۽ اھي نصيحت مان فائدو حاصل ڪر سگھن. ۳۱۷ اھي باندڙي ويا ۽ ٻي تڏيھن انھي حال ۾ رھي ھلاڪ ٿي ويا.

۳۱۸ يھودين.

۳۱۹ جھڙي طرح انھن تي اللھ تعاليٰ بخت نصر سنجاري ۽ رومي بادشاھن کي مڪيلو جن انھن کي سخت تڪليفون ڏنيون ۽ قيامت تائين انھن تي جزيه واري لازمي ۳۲۰ انھن لاءِ جيبي ڪفر تي قائم رھيا. ھن آيت مان ثابت ٿيو تہ انھن تي ھميشه عذاب رھندو ۽ دنيا ۾ به ۽ آخرت ۾ به.

۳۲۱ انھن کي جيڪي اللھ جي فرمائندواري ڪن ۽ ايمان آڻن. ۳۲۲ اللھ تعاليٰ ۽ رسول ڪريم جن تي ايمان آندو ۽ دين تي ثابت رھيا.

۳۲۳ جن نافرماني ڪئي ۽ جن ڪفر ڪيو ۽ دين ۾ تبديلي ڪئي. ۳۲۴ پلاين مان نعمت ۽ راحت، پراڻن مان سختي ۽ تڪليف مراد آھي.

۳۲۵ جن جا بہ قسم ٿيا فرمايا ويا.

۳۲۶ يعني ٿوريت جا، جيڪي انھن پنھنجي ڳين کان حاصل ڪيو ۽ ان جي امر نہي ۽ تحليل و تحريم وغيره مضمون تي مطلع ٿيا. مدارڪ ۾ آھي تہ اھي ماڻھو آھن، جيڪي رسول ڪريم صلو اللھ عليھ و سلم جن جي زماني ۾ ھئا، انھن جي ھي حالت آھي تہ.

۳۲۷ بطور رشوت جي احڪام جي تبديلي ۽ ڪلام جي ڦير ٽار تي ۽ اھي ڄاڻن تہ اڌا اھو حرام آھي. پر پوءِ بہ ان وڌيڪاھ تي اصرار ڪندڙ آھن.

يَقْسُقُونَ ﴿٣١٥﴾ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً

جي سبب. پوءِ جڏھن انھن منع جي حڪم کان سرڪشي ڪئي تہ اسان انھن کي فرمايو ٻي وڃو. باندڙ

خَسِيرِينَ ﴿٣١٦﴾ وَإِذَا تَأَذَّنَ رَبُّكَ لِيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ

تثقيب ۳۱۷ جڏھن توھنجي رحڪم ٻڌايو تہ ضرور ٻي ڏينھن تائين انھن ۳۱۸ تي اھڙي کي موڪليند جڏھن

مَنْ يَسُوهُمُ سَوَاءَ الْعَذَابِ إِنْ رُبُّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنْ

جيڪو انھن کي بدترين تڪليف ڏيندو ۳۱۹ بيشڪ تھنجو بہ ضرور جلد عذاب ڏيندڙ آھي ۳۲۰

لَعَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٢٠﴾ وَقَطَّعْنَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَمْثَلَهُمُ الضَّالُّونَ

بيشڪ اھو بخشش ۽ مھربان آھي ۳۲۱ ۽ اسان انھن کي زمين ۾ جدا جدا ڪيون ٿا. انھن

وَمَنْهُمْ ذُنُونٌ ذَلِكَ وَبَلَّوْنَهُمْ بِالْحَسَدِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ

۾ ڪجھه نڪ ۳۲۲ ۽ ڪجھه ٻي طرح جا ۳۲۳ ۽ اسان انھن کي چڱا ٿين ۽ پراڻن سان آزمائو

يَرْجِعُونَ ﴿٣٢٤﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَعدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ

مَن اھي رجوع ڪن. ۳۲۵ پوءِ انھن جي جاءِ تي اھي ۳۲۶ فالائق آيا جيڪي ڪتاب جا وراثت ٿيا

يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ

۳۲۷ ھن دنيا جو مال وٺن ٿا ۳۲۸ ۽ چون ٿا ھاڻي اسان جي بخشش ٿيندي ۳۲۹ جيڪڏھن

يَأْتِيَهُمْ عَرَضٌ مِّثْلُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ

اھڙو ئي مال انھن وٽ پيو اچي تہ وٺي ڇڏن ۳۳۰ ڇا انھن کان ڪتاب ۾ واعدو ۽ دوسرو

الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَ

ويھو تہ اللھ جي طرف نسبت نہ ڪن مگر حق جي ۽ انھن ان کي پڙھيو ۳۳۱ ۽ بيشڪ

لَا إِلَهَ إِلَّا الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٣٠﴾ وَالَّذِينَ

آخرت جو گھر بھتر آھي پر ھيڙن ڳارن جي واسطي ۳۳۲ پوءِ ڇا توھان کي عقل نہ آھي ۽ اھي جيڪي

يَسْتَكْبِرُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نَضِيعُ أَجْرَ

ڪتاب کي مضبوطي سان پڪڙيند آھن ۳۳۳ ۽ نماز کي قائم رکندا آھن، اسان نيڪن جو اجر نہ

الْمُصْلِحِينَ ﴿٣٣٤﴾ وَإِذْ تَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا

وڃائيندا آھيون. ۽ جڏھن اسان انھن تي ٻيھڙ ڪڍي ٻيھڙيو جن اھو چيئي آھي ۽ سمجھيا تہ

منزل ۲

۳۳۵ ۽ انھن گناھن تي اسان کي ڪاپڪڙ ڏيندي. ۳۳۶ ۽ گناهہ ڪندا ھلندا رھن. سڌي چيو تہ بني اسرائيلن ۾ ڪو اھڙو قاضي نہ ھوندو ھو جيڪو رشوت وٺي. جڏھن ان کي چيو ويندو ھو تہ رشوت جو وٺين تو؟ چوندو ھو تہ اھو گناھ بخشيو ويندو. ان جي زماني ۾ ميان ان تي طعنا ڪندا ھئا، پر جڏھن اھو مري ويندو ھو يا معزول ڪيو ويندو تہ اھي ئي طعن ڪرڻ وارا ان جي جڳھ تي حاڪم ۽ قاضي ٿيندا ھئا تہ اھي ٻاھڙي طرح رشوت وٺندا ھئا. ۳۳۷ پر ان جي باوجود انھن ان جي برخلاف ڪيو. توريت ۾ گناھ تي اسل رکڻ واري جي لاءِ مغفرت جو وعدو ٻڌو تہ پوءِ انھن جو گناھ ڪرڻ. توبه نہ ڪرڻ ۽ ان تي ھي چڙ تہ اسان کي پڪڙ ڏيندي، سو اللھ تعاليٰ تي بھتان آھي. ۳۳۸ جيڪي اللھ تعاليٰ جي عذاب کان ڊڄن ۽ رشوت ۽ حرام کان بچن ۽ ان جي فرمائندواري ڪن. ۳۳۹ ۽ ان جي مطابق عمل ڪن ٿا ۽ ان جي سمورن حڪمن کي مڃين ٿا ۽ ان ۾ ڦير ٽار ۽ تبديلي جا تر ڏٺا رکن. شان نزول: ھي آيت ڪتابين مان حضرت عبداللھ بن سلام وغيره اھڙن صحابدين جي حق ۾ نازل ٿي، جن پھرين ڪتاب جي تابعداري ڪئي، ان جي تحريف نہ ڪئي، ان جي مضمونن کي نہ لکايو ۽ ان ڪتاب جي تابعداري جي بدولت انھن کي فسق ۽ پاڪ تي ايمان نصيب ٿيو ۽ خاڻ ۽ مدارڪ.

اَنْ يَكُوْنَ قَدًا اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾
 ويجهو اچي ويوهجي ۳۶۱ پوءِ ان کان بعد بي ڪهڙي ڳالهه تي يقين آيندا. ۳۶۲
 مَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ
 جنهن کي الله گمراه ڪري انکي ڪوبه راهه ڏيکارڻ وارو ڪونهي. ۽ انهن کي ڇڏي ڏي توهي پنهنجي
 يَغْمَهُونَ ﴿١٨٩﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا
 سرڪشي ۾ ڀڙڪندا آهن. توهان قيامت جي باري ۾ پڇڻ ٿا ته ۳۶۳ ڪو اها ڪڏهن قائم ٿيڻي آهي. تون فرما ان جو
 عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجِيبُهَا لَوْ قَرَّبَهَا إِلَّا هُوَ تَقَلَّتْ فِي السَّمَوَاتِ
 غلڙهه منهنجي رب توهي. اهوئي ان کي سندس وقت تي ظاهر ڪندو ۳۶۴ ڳري ڳي تي آسمانن ۽ زمين
 وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا
 توهان تي ڏايندي مگر اوچتو. توهان ايئن پڇڻ ٿا ڇو ته توخوب تحقيق ڪئي هجي
 قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٩٠﴾
 تون فرما ان جو علم توهي الله وٽ ئي آهي پر ڪهڙا ماڻهو ٿا ڄاڻن ۳۶۵ تون فرما
 قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ
 مان پنهنجي ذات جي ڳڻي مٿي جو خود مختار آهيان ۳۶۶ مگر جيڪي الله چاهي ٿي جيڪڏهن مان غيب
 أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَا سَتَكُنُّ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسْنِيَ السُّوءُ
 ڄاڻي وٺان ها ته ايئن هجي ها جو مان تمام گهڻي ڀلائي ڏي ڪڍي ڪري وٺان ها ڀرڻ کي ڪا تڪليف ڏينجي ها
 إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٩١﴾ هُوَ الَّذِي
 مان ته فقط ڊيڄاريندو ۳۶۷ ۽ خوشخبري ٻڌائيندو آهيان انهن کي جيڪي ايمان رکن ٿا. اهو ئي آهي جنهن
 خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ
 توهان کي هڪ ساهمان پيدا ڪيو ۳۶۸ ۽ انهي مان ان جي زال پيدا ڪيائين ۳۶۹ ۽ ان جو نالو ٿا ڪون
 إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلٌ خَفِيًّا فَهَمَزَتْ بِهِ فَلَمَّا
 حاصل ڪري. پوءِ جد تهن مٿس ان تي ڄاڻيو ته ان کي هلڪو پيٽ تي ويو ۳۷۰ پوءِ ان سان گڏي هجي پوءِ ڄڏهن
 أَتَقَلَّتْ دَعَا اللَّهَ رَبِّهَا لَنْ أُبَيِّتَنَّ صَالِحًا لِّكُلِّ نَفْسٍ مِّنْ
 ٻوڙ ۽ وڏي ويوت ۳۷۱ ۽ پنهجي رب کان ڏعا گهري. ضرور جيڪڏهن تون شاڪي صالح ٻار ٿيندين ته ٻيڪاڻا ۳۷۲

منزل ۲

۳۶۱ ۽ اهي ڪفر ٿي وڃن ۽ هميشه جي لاءِ جهنمي ٿي وڃن.
 اهڙي حال ۾ معتدل واري تي لازم آهي ته اهو سروي سمجهي دليلن
 تي نظر ڪري.

۳۶۲ يعني قرآن پاڪ کان پوءِ ٻيو ڪو ڪتاب ۽ حضور محبوب
 سيد عالم صلي الله عليه وسلم جن کان پوءِ ٻيو ڪو رسول اچڻ وارا
 نه آهن. جنهن جو انتظار هجي. چوڻ پاڻ خاتم الانبياء آهن.

۳۶۳ نشان آڻي. حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنهما کان روایت
 آهي ته يهودين، حضور محبوب نبی ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم
 جن کي چيو هو ته جيڪڏهن توهان نبي آهيو ته ٻڌايو ته ڪيائين ته ڪيائين
 ڪڏهن قائم ٿيندي ۽ چوڻ اسان کي ان جو وقت معلوم آهي. ان
 تي هي آيت ڪريمه نازل ٿي.

۳۶۴ قيامت جي وقت جو ٻڌڻ رسالت جي لوازم مان آهي. جيئن
 توهان قرار ڏيو ٿا ته اهو ٻڌڻ توهان جيڪا ان جي وقت جي ڄاڻ
 جي دعويٰ ڪئي. سا به غلط آهي. الله تعالیٰ ان کي مخفي ڪيو آهي ۽
 ان ۾ سندس حڪمت آهي. ۳۶۵ ان جي مخفي رکڻ جي حڪمت

تفسير روح البیان ۾ آهي ته ڪي مشائخ هن طرف ويا آهن ته
 حضور محبوب پاڪ نبی ڪريم صلي الله عليه وسلم جن کي
 الله تعالیٰ عطا ڪرڻ سان قيامت جي وقت جو علم آهي. هي
 حصر آيت جي مٿي ۾ آهي. ۳۶۶ بني مصطلق جنگ کان واپسي

جي وقت وات مٿي هو اهي. چوڻ يا ڀڄڻ لڳا ته محبوب ڪري هلي
 الله عليه وسلم جن خبر ڏني ته تهن ڀڄڻ ۾ رفا ۽ جواني انتقال ٿي وڃي
 ۽ هي ٻڌڻ فرمايائون ته ڏسو ته منهنجي ڏاڍي ڪٽي آهي ۽ ٻيڪاڻا

بن ابي منافق پنهنجي قوم کي چوڻ لڳو. سندن ڪهڙو غيب حال
 آهي جو مديني ۾ وڃڻ واري جي خبر ڏيئي رهيا آهن ۽ پنهنجي ڏاڍي
 معلوم ٿي آهي ته ڪٿي آهي. حضور پريو محبوب عالم صلي الله

عليه وسلم جن تي ان جڙاهو قول به مخفي ڏريهن. حضور محبوب
 سائين جن فرمايو ته منافق ماڻهو هيئن هون ۽ چوڻ ٿا ۽ منهنجي
 ڏاڍي هن ڳالهه تي آهي. سندس ناڪي هڪ وڻ ۾ اٽڪجي ڇڏي

آهي. جهڙي طرح فرمايائون. انهي شان سان اها ڏاڍي ڏني
 ويئي. ان تي هي آيت ڪريمه نازل ٿي. (تفسير كبير). ۳۶۷ اهو
 حقيقي مالڪ آهي. جيڪي ڪجهه آهي. ان جي عطا سان آهي.

۳۶۸ هي ڪلام ادب ۽ نورث جي ڪري آهي. معنيٰ آهي ته مان پنهنجي ذات سان غيب ڏٺو ڄاڻان. جيڪو ڄاڻان ته سو الله تعالیٰ جي اطلاع ۽ سندس عطا سان آهي (خازن).
 حضرت مترجم قص سورة فرمايو ڀلائي ڏي ڪڍڻ ۽ ٻڌڻ جي اختيار ۾ تي سگهي ته جيڪو ذاتي قدرت رکي ۽ ذاتي قدرت اهوئي رکندو. جنهن جو علم به ذاتي هجي
 چوڻ جنهن جي هڪ صفت ذاتي آهي. تنهن جون سموريون صفون ذاتي آهن. پوءِ معنيٰ هي ٿي ته جيڪڏهن مون کي غيب جو علم ذاتي هجي ها ته قدرت به ذاتي هجي ها ۽ مان ڀلائي

ڏي ڪڍي وٺان ها ۽ ٻڌڻ ڏي ڪڍي مان ڀلائي. مان مراد اڄوتن ۽ ڪاميابيون ۽ دشمنن تي غلبو آهي ۽ ٻڌڻ مان مان ٿي. تڪليف ۽ دشمنن جو غالب اچڻ مراد آهي.
 هي به ذاتي سگهي ته ڀلائي مان مراد سرڪشن جو مطيع ڪرڻ ۽ نافرماني جو فرمانبردار ۽ ڪافرن جو مؤمن ڪرڻ هجي ۽ ٻڌڻ مان بدبخت ماڻهن جو دعوت جي باوجود معرڪو
 رهجي وڃڻ. حاصل ڪلام هي ٻيو ته جيڪڏهن مان نفعي ۽ نقصان جو ذاتي اختيار رکندو هجان ها ته اي منافق ۽ ڪافرو توهان سيني کي مؤمن ڪري ڇڏيان ها ۽ توهان جي

ڪفر جي حالت ڏسڻ جي تڪليف مون کي ڏيڻي ها. ۳۶۹ ڪافرن کي ٻڌائڻ وارو آهيان. ۳۷۰ عڪرمه جو قول آهي ته هن آيت ۾ خطاب عام آهي هر هڪ شخص کي ۽ معنيٰ هي
 آهي ته الله تعالیٰ اهوئي آهي. جنهن توهان مان هر هڪ کي هڪ جان (سندس پيءُ) مان پيدا ڪيو ۽ سندس جنس مان سندس گهريلو کي بنايو. پوءِ جد تهن اهي ٻئي گڏجن ٿا تهن

حمل ظاهر ٿئي ته اهي ٻئي الله تعالیٰ کان تندرست ٻار جي ڏعا گهري شڪر جي ادا ڪرڻ جو پڻ واعدو ڪن ٿا. الله جل شاناه انهن کي اهڙو ئي ٻار عنايت فرماي ٿو. پر انهن جي حالت
 هي ٿيندي آهي جو اهي ان ٻار کي طبيعتن جي طرف منسوب ڪن ٿا. جيئن دهرين جو حال آهي. ڪڏهن تارن جي طرف جيئن ستارن جي پوڄا ۽ ڀڄڻ جو طريقي ڪڏهن ٻن جي طرف
 جيئن بت پرستي جو طريقي آهي. الله تعالیٰ فرمايو ته اهو انهن جي ان شرڪ کان برتر آهي (ڪبير). ۳۷۱ يعني سندس ٻي جي جنس مان سندس گهريلو واري ٻڌائي. ۳۷۲
 مرد جو ڄاڻو ڄڻ ڪنڊا آهي جماع ڪرڻ کان ۽ هلڪو پيٽ رهڻ. حمل جي شروعات جي حالت جو بيان آهي.

۳۸۵ چوٽ ٻڌڻ جو تصور ٻيون ان شڪل جون ٺاهيون وينديون هيون
جيئن ڪو، جن ٽنهي رهي آهي.

۳۸۶ ڪو وسوسو وجهي.

۳۸۷ ۽ اهي ان وسوسي کي دور ڪري ڇڏين ٿا ۽ الله تعاليٰ جي
طرف رجوع ڪن ٿا.

۳۸۸ يعني ڪامن

۳۸۹ مسئلو - هن آيت مان ثابت ٿيو ته جنهن وقت قرآن شريف

پڙهيو وڃي، نماز ۾ نماز کان ٻاهر، ان وقت ٻڌڻ ۽ خاموش رهڻ

واجب آهي. جمهور صحابہ ڪرام هن طرف آهن ته هي آيت جماعتي

هي ٻڌڻ ۽ خاموش رهڻ جي باب ۾ آهي. ۽ هڪ قول هي آهي ته

هن ۾ خطبي کي ٻڌڻ جي لاءِ ڪن لکائي خاموش رهڻ جو حڪم آهي

۽ هڪ ٻيو قول هي آهي ته هن سان نماز ۽ خطبي ٻنهي ۾ غور ٿا ٻڌڻ

۽ خاموش رهڻ واجب ٿئي ٿو، حضرت ابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہما

جي حديث ۾ آهي ته پاڻ سڳورن ڪن ماڻهن کي ٻڌڻ وٺي، اهي نماز ۾ امام

سان گڏ قرأت ڪن ٿا، نماز مان فارغ ٿي ڪري فرمايائين ڇا اڃا مان

وقت ۾ آيو آهي جو توهان هن آيت جي معنيٰ سمجهو مطلب ته هن آيت

مان قرأت خلف الامام (امام جي پٺيان قرأت ڪرڻ) جي ممانعت

ثابت ٿئي ٿي ۽ ڪا حديث اهڙي نه آهي، جنهن کي هن جي مقابلي

۾ حجت قرار نه وڃي. قرأت خلف الامام جي تائيد ۾ سڀ کان

زياده اعتقاد جنهن حديث تي ڪيو وڃي ٿو، اها هي آهي: لا

مَلُومَةَ الْاَبْنَاءِ حَتَّى يَكُونَ الْكُتَابُ. مگر هن حديث مان قرأت خلف الامام

جو وجوب نه ثابت ٿئي ٿو، موف ايترو ثابت ٿئي ٿو ته سڀني فاعله

کان سواءِ نماز ڪامل ۾ ٿئي ٿي. ٻيو جڏهن حديث قراءۃ الامواله

قراءۃ مان ثابت آهي ته امام جي قرأت ڪرڻ تي جماعتي قرأت ڪرڻ

آهي. ٻيو جڏهن امام قرأت ڪئي ۽ جماعتي ماڻ رهيو ته ان جي قرأت

حڪميه ٿي، ان جي نماز سواءِ قرأت جي ڪٿي رهي، هي قرأت حڪيه

آهي. ٻيو امام جي پٺيان قرأت نه ڪرڻ سان قرآن ۽ حديث ٻنهي

تي عمل ٿي وڃي ٿو ته قرأت ڪرڻ سان آيت جي تابعداري ڇڏجي

وڃي ٿي، انهي ڪري ضروري آهي ته امام جي پويان سورة فاتحه

وغيره ڪجهه نه پڙهجي.

۳۹۰ مٿئين آيت کان پوءِ هن آيت جي ڏسڻ سان معلوم ٿئي

ٿو ته قرآن شريف ٻڌڻ واري کي خاموش رهڻ ۽ آواز ڪڍڻ کان سواءِ دل ۾ ڊڪر ڪرڻ يعني الله تعاليٰ جي عظمت ۽ جلال جو استحضار لازم آهي جيئن تفسير ابن جرير ۾ آهي. هن نما

امام جي پويان بلند يا گهٽ آواز سان قراءت جي ممانعت ثابت ٿئي ٿي ۽ دل ۾ الله تعاليٰ جي عظمت ۽ جلال جو استحضار قلبي ڊڪر آهي. مسئلو - ڊڪر بالجهر (ڊاڍيان ڊڪر) ۽

ڊڪر بالاخفاء (آهستي ڊڪر) ٻنهي ۾ نقصان وارهه آهن. جنهن شخص کي جنهن قسم جي ڊڪر ۾ ذوق ۽ شوق پورو ۽ ڪامل اخلاق ميسر هجي، ان جي لاءِ اهوئي افضل آهي

جيئن، رد المحتار وغيره ۾ آهي.

۳۹۱ شام ۽ عصر ۾ مغرب جي وچ وارو وقت آهي. انهن ٻنهي وقتن ۾ ڊڪر افضل آهي. چوٽ صبح جي نماز کان پوءِ سج جي اُڀرڻ تائين ۽ اهڙي طرح عصر جي نماز کان پوءِ

سج لهڻ تائين نماز منع ٿيل آهي. تنهن ڪري انهن وقتن ۾ ڊڪر مستحب ٿيو ته جيئن ٻانهي جاسمولا وقت قربت ۽ عبادت ۾ مشغول رهن. ۳۹۲ يعني مقرب ملائڪه.

لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ۱۸۸

نه ٻڌن ۽ تون انهن کي ڏسڻ جو اهي پنهنجي طرف ڏسي رهيا آهن ۽ حالانڪ انهن کي ڪجهه ڏسڻ ۾ نه ايندو آهي.

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ۱۸۹

ايم محبوب معاف ڪرڻ اختيار ڪر ۽ ڀلائي جو حڪم ڏي ۽ جاهلن کان منهن موڙ. ۽ اهي ٻڌندڙ

يَنْزِعُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ

جيڪڏهن شيطان توکي ڇڻڪ ڏي ۳۸۶ ته تون الله جي پناهه گهر، بيشڪ اهوئي ٻڌندڙ

عَلَيْكُمْ ۱۹۰ إِنَّ الدِّينَ أَتَقُوا إِذَا مَسَّهُمْ طَيفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ

جاء ٻڌڙ آهي. بيشڪ جيڪي تقوىٰ وال آهن جڏهن انهن کي ڪنهن شيطاني خيال جو ڊڪر لڳي ٿو

تَنْ كَرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ۱۹۱ وَأَخَوَانَهُ يَسُدُّوْنَهُ

تو هٿيار تي وڃن ٿا انهي وقت سندن اکيون کلي وڃن ٿيون. ۳۸۷ ۽ شيطان پنهنجي پاڻ ۾ ڊڪر ڪري گمراهي ۾ ڇڪيندو آهي

فِي النَّحْيِ ثُمَّ لَا يَقْصِرُونَ ۱۹۲ وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بَايَةٌ قَالُوا لَوْلَا

پوءِ گهٽتائي ڏکندا آهن. ۽ اهي سڀ ڇڏين ٿا انهن وقت ڪا آيت نه آئين ته چوندا آهن ته تو پاڻ

اجْتَبَيْتُمَهَا قُلْ إِنَّمَا أُنْصِرُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنَ رَبِّي هَذَا بَصَائِرُ

چوڌر آيت فاهشي، تون فرما مان ڏان جي پيروي ڪندو آهيان جيڪي منهنجي طرف منهنجي رب کان وڃي اچي، هي تنهنجي ڊڪر

مِّن رَّبِّكُمْ وَهَدَىٰ وَرَحْمَةً لَّكُم يَوْمُون ۱۹۳ وَإِذَا قُرِئَ

جي طرفان آيون ڪوليندڙ دليل آهن ۽ هدايت ۽ رحمت مسلمانن جي واسطي. ۽ جڏهن

الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۱۹۴ وَ

قرآن پڙهيو وڃي ته ان کي ڪن لاءِ ٻڌڻ ۽ خاموش رهڻ ۽ من اوهان تي رحمت ٿئي ٿي

أَذْكُرُّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرَّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ

۽ پنهنجي رب کي پنهنجي دل ۾ ياد ڪرڻ ۳۸۸ عاجزي ۽ خوف سان ۽ غير آواز ٺڪرڻ جي زبان کان

الْقَوْلِ بِالْعُدُوِّ وَالْأَصْصَالِ وَلَا تَكُن مِّنَ الْغَافِلِينَ ۱۹۵

مسج ۽ شام ۳۸۹ ۽ غافلن مان نه ٿي. بيشڪ جيڪي

الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَ

تنهنجي رب وقت آهن ۳۹۰ ان جي عبادت کان وقائي ڏيڻا ڪن ۽ ان جي پاڪائي بيان ڪندا آهن

منزل ۲

۳۹۳ هي آيت سجدي جي آيتن مان آهي ان جي پڙهڻ ۽ ٻڌڻ وارن پنهنجي تي سجدو ڪري ڏيڻ جي نڪتہ مسلم شريف جي حد ۾ آهي ۽ جڏهن ماڻهو سجدي جي آيت پڙهي سجدو ڪري ٿو شيطان روي ٿو ۽ چوي ٿو (افسوس) جو بني آدم کي سجدي جو حڪم ڏنو ويو، سو سجدو ڪري جنن تي ويو ۽ مون کي سجدي جو حڪم ڏنو ويو، پر مان انڪار ڪري جهنمي ٿي ويس.

۱ سورة الانفال: هي سورت مديني آهي ستن آيتن کان سواءِ جيڪي مڪي ۾ نازل ٿيون ۽ اڌ ٽيڪر بڪ الڏين کان شروع ٿين ٿيون. هن ۾ پنج هزار آيتون هڪ هزار پنجن ڪلمن ۽ پنج هزار آسي حرف آهن. ۱- شان نزول: حشر عبادہ بن صامت رضی اللہ تعالیٰ عنہ کان روايت ٿيل آهي ته هي آيت اسان بدر واري جي حق ۾ نازل ٿي، جڏهن اسان جي درميان غنيمت جي معاملي ۾ اختلاف پيدا ٿيو ۽ ناموافقيت جوڙيت اچي ويو ته اللہ تعالیٰ معاملي سان جي هٿان ڪيڏي پنهنجي محبوب رسول مقبول صلي اللہ عليہ وسلم جي حوالي ڪيو، محبوب سائين! اهو مال بلڊ وراهي ڏنو. ۲- جيئن چاهين تقسيم فرمائو. ۳- ۽ پاڻ ۾ اختلاف ڏکيو ڪريو ته پوءِ ان جي عظمت ۽ جلال کان. ۴- ۽ پنهنجا سمورا ڪم ان جي حوالي ڪري ڇڏين. ۵- انهن جي اعمال جيترا، چوٽ مؤمنن جا احوال انهن وصفن ۾ فرق رکڻ ٿا، ان ڪري سندن مرتبا به جدا ۽ الڳ آهن. ۶- جيڪا هميشه عزت ۽ تعليم سان محنت ۽ مشقت کان سواءِ عطا ڪئي وڃي ۽ يعني مدينه طيبه کان بدر جي طرف. ۷- چوٽ آهي ڏسي رهيا هئا ته سندن تعداد ڪهڙي آهي ۽ هٿيار ٿورا آهن ۽ دشمنن جو تعداد به زياده آهي ۽ اهي هٿيارن جو گهڻو سامان وغيره رکن ٿا، مختصر واقعو هي آهي ته ابوسفیان جو شام ملڪ جي هڪ قافلي سان گڏ اچڻ جي خبر لهي ڪري، محبوب سائين صلي اللہ عليہ وسلم جن پنهنجن صحابه ڪرام سان گڏ انهن جي مقابلي جي لاءِ روانا ٿيا. مڪي معرڪي مان اڀرڻ جي خبر ڪري ۽ ڏوڏ لشڪر وٺي قافلي جي امداد جي لاءِ روانو ٿيو. ابوسفیان ترستي کان ڦري پنهنجي قافلي سان گڏ ساحل سمند جي وات وٺي هليو ۽ اڀرڻ جي خبر ڪري سندس ساٿين چيو ته قافلو ٻڏجي ويو ۽ هاڻي هڪ مڪرمه واپس هل پراڻ انڪار

وَلَهُ يَسْجُدُونَ

۱ ۽ انهيءَ کي ئي سجدو ڪندا آهن ۳۹۳

سورة الانفال سورة الانفال ۸

الله نهايت مهربان ۽ باجھاري جي نالي سان شروع ڪيو ۷ آيتون ۽ ۱۸۰۰ حرف آهن

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا

اي محبوب! توکان غنيمتن جي باري ۾ پڇڻ ٿا ۽ تون فرما ۽ غنيمتن جا مالڪ الله ۽ رسول آهن ۽ پوءِ الله کان

الله وَأَصْلَحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ

ڊڄو ۽ پاڻ ۾ ميل جول ڪريو ۽ الله ۽ رسول جو حڪم مڃو جيڪڏهن توهان

مُؤْمِنِينَ ۱ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ

ايمان رکڻ ٿا. ايمان وارا آهن جو جڏهن الله کي ياد ڪيو وڃي ۽ انهن جون دليون

تَلَوْنَهُمْ وَآذَانُهُمْ عَلَيْهِمْ أَلَيْسَ أَرْوَاحُهُمْ أَلَمَّا نَسُوا عَلَى رَبِّهِمْ

ڊڄي وڃن ۽ جڏهن انهن تي ان جون آيتون پڙهيون ۽ انهن جو ايمان وڌيڪ ٿئي ۽ پنهنجي رب تي

يَتَوَكَّلُونَ ۲ الَّذِينَ يَقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَهُمْ يُؤْتُونَ

پرورس ڪن. ۳- اهي جيڪي نماز قائم رکن ۽ اسان جي ڌڻي مان ڪجهه اسان جي رهيو ۽ خرچ ڪن.

أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ

اهي سچا مسلمان آهن انهن جي واسطي درجا ۳- هنن انهن جي رب وٽ ۴- ۽

مَغْفِرَةٌ ۴ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ۵ كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ

بخشش آهي ۽ عزت جي روزي ۵- اي محب! جيئن توکي تنهنجي رب تنهنجي گهر مان حق سان ٻاهر ڏندو

وَأَنْ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَرْهُونَ ۶ يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ

۷- ۽ ٻيڪ مسلمانن جو هڪ ٽوڙن تي خوش نه هو. ۸- سڄي ڪالھ ۾ توهان جي پڙهڻ ۽ ڪيائون ٿي

بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ۷

هن کان پوءِ جو ظاهر ٿي چڪي ٿا گويا اهي اکين ڏٺي موت جي طرف ڪاهيا وڃن ٿا. ۹-

وَأَذِيعُكُمْ اللَّهُ أَحَدًا الطَّائِفَتَيْنِ أَتَاهَا لَكُمْ وَتُؤَدُّونَ

ياد ڪريو جڏهن الله توهان سان واحد ڪيو ۽ انهن ٻن ڌڙن ۾ مان هڪڙو توهان جي واسطي آهي ۽ توهان ٻي ڌڙ جي

منزل ۲

ڪيو ۽ اهو محبوب سيد عالم صلي اللہ عليہ وسلم جن سان جنگ ڪرڻ جي ارادي سان بدر جي طرف هليو. حضور محبوب سيد عالم صلي اللہ عليہ وسلم جن پنهنجن صحابه ڪرام سان مشورو ڪيو ۽ فرمايو ته اللہ تعالیٰ ڪنهن جي پنهنجي ڌڙن مان هڪ ڌڙ تي مسلمانن کي فتح ڪندو ۽ توڙي قافلو بهجي يا قرينش جي لشڪر. صحابه ڪرام ان ۾ موافقت ڪئي مگر ڪنهن کي هي عذر ٿيو ته اسان تياري سان ڏهليا هئاسين ۽ اسان جو تعداد ايترو آهي، اسان وٽ ڪافي هٿيارن جو سامان آهي. اهو محبوب نبي ڪريم صلي اللہ عليہ وسلم جن کي گهڻو وڻجڻ ۽ محبوب سائين فرمايو ته قافلو ته ڪناري جي طرف نڪري ويو ۽ اڀرڻ جي خبر لهي ڪري، ان تي انهن ماڻهن وري عرض ڪيو يا رسول الله صلي اللہ عليہ وسلم! قافلي جوئي ڇڏيو ڪريو ۽ دشمنن جي لشڪر کي ڇڏي ڏيو. اها ڪالھ حضور جن جي خاطر اقدس کي ناپسند ٿي ۽ حضرت ابوبڪر صديق ۽ عمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنهما بهي پنهنجي اخلاص، فرمانبرداري، رضاجي ۽ جان نثاري جواظهار ڪيو ۽ وڏي قوت ۽ مضبوطي سان عرض ڪيو ته اهي ڪنهن به طرح کين مرضي مبارڪ جي خلاف سسقي ڪرڻ وارا نه آهن. پوءِ ٻين اصحاب به عرض ڪيو ته اللہ تعالیٰ حضور جن کي جيڪو حڪم فرمايو ان مطابق تشريف وٺي هليو. اسان گڏ آهيون ۽ ڪڏهن به ڀڄڻي نه وينداسون ۽ اسان توهان تي ايمان آڏو، اسان توهان جي تصديق ڪئي، اسان توهان جي تابعداري جو واعدو ڪيو اسان کي توهان جي تابعداري ۾ سمنڊ اندر گهٽڻ کان به انڪار نه آهي. محبوب سائين فرمايو هلو. الله تعالیٰ جي برڪت تي ڀروسو ڪريو ان مون کي واعدو نه آهي، مان توهان کي خوشخبري ڏيان ٿو. مون کي دشمنن جي ڪرڻ جي جڳهه نظر اچي رهي آهي ۽ محبوب سائين کان فرڻ جي ڪرڻ ۾ ڪرڻ جن جڳهن نالي واري ڌڙ تي ڇڏيون ۽ هڪ جڳهه تي نشاني لڳائي ڇڏي اهو معجزو ته ڌڙ وٽ انهن مان جيڪو مري ۽ ڪريو، سونهي نشان تي ئي ڪريو. ان کان ڌڙ به خطا ڪيائين. ۱- ۽ چنڊا هٿا اٿا کي ترين جي لشڪر جو حال معلوم ۽ ڏهڻا اٿا انهن جي مقابلي تياري ڪي هلڻ. ۲- هي ڪالھ ته حضرت محبوب سيد عالم صلي اللہ عليہ وسلم جن جي ڪجهه ڪنڌا، سر الله تعالیٰ جي حڪم سان ڪنڌا ۽ پاڻ اعلان فرماي ڇڏيو ته مسلمانن کي غيبي مدد پهچندي. ۳- يعني قرينش سان مقابلو ڪين اهڙو هيبت وارو معلوم ٿئي ٿو. ۴- يعني ابوسفیان جي قافلي ۽ اڀرڻ جي لشڪر.

أَنْ غَيْرَ ذَاتِ الشُّوْكَ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَيِّقَ الْحَقَّ
 توهان کي اهو ملي جنهن ۾ ڪنڊي جو خوف آهي. ۽ الله تي گهڻو پنهنجي ڪلام بنا سچ کي سچ ڪري
 بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعُ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ۝ لِيُخَيِّقَ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ
 تديڪاري ۾ ۽ ڪافرن جي پاڙي ڇڏي. ۽ ڪا جين سچ کي سچ ڪري ۽ ڪوڙ کي
 الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۝ اِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَبْ
 ڪوڙ و ۾ توري جو مجرم تڏيوسهجن جڏهن توهان پنهنجي رب کي پڪاريو ۾ ۽ ان توهان جي پڪاري تي وڃي
 لَكُمْ اِنِّي مُبْدِكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ۝ وَمَا جَعَلَهُ
 جومان توهان کي مدد ڏيڻ وارو آهيان هزار ملائڪن جي قطار سان. ۾ ۽ هي الله ۾
 اللَّهُ الْبَاطِلَ وَالْظَّالِمِينَ ۝ وَلِيُظْهِرَ بِهٖ قُلُوبُكُمْ وَمَا تَنْصُرُ الْاٰمَنَ عِنْدَ
 غير مگر توهان جي خوشيءَ ۾ توهان جي ڏلين جي سڪون جي واسطي ۾ مدد آهي مگر الله جي
 اللَّهُ اِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝ اِذْ يَغْشِيكُمْ الْاَنفَاسُ اَمْنَةً مِّنْهُ
 طرف کان ۾ ۽ بيشڪ الله غالب حڪمت وارو آهي. جڏهن ان توهان کي اوتڪڙو شايد ڪيو ته اها ان جي طرف
 وَيَنْزِلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءٌ لِّيُطَهِّرَ كُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ
 ان رحمت هي ۾ ۽ آسمان مان توهان تي پاڻي لاتائين جوان سان توهان کي پاڪ صاف ڪري
 عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطٰنِ وَلِيُزَيِّنَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ
 ۽ شيطان جي ناپاڪائي توهان کان پري ڏيئي ۽ توهان جي دلين ۾ بڌائي ۽ ان سان توهان ۾ ڌڪڻ ڄاڻي
 بِرِ الْاَقْدَامِ ۝ اِذْ يُوحِي رَبُّكَ اِلَى الْمَلَائِكَةِ اِنِّي مَعَكُمْ فَثَبَّتُوا
 ڇڏي. ۾ ۽ محبوب! جڏهن تنهنجو ملائڪن کي وڃي مڪلي رهيو ته مان توهان سان گڏ آهيان توهان
 الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا سَالِقِيْنَ فِيْ قُلُوْبِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا الرَّعْبُ
 مسلمان کي ثابت قدم ڪريو. ۾ ۽ عنقريب مان ڪافرن جي دلين ۾ رعب و جهندس ۾ ۽
 فَاصْرَبُوْا قُوَّةً اَلْعَنَاقِ وَاصْرَبُوْا مِنْهُمْ كُلُّ بَنَانٍ ۝
 ڪافرن کي ڪنڌ کان مٿي ڌڪ هڻو. ۽ انهن جي هڪ هڪ سنڌ تي ضرب لڳايو. ۾
 ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَاكَوْا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللّٰهَ وَ
 هي ان ڪري ته انهن الله ۽ ان جي رسول شا مخالفت ڪئي ۽ جيڪو الله ۽ ان جي رسول سان

منزل ٢

۱۵ يعني اوسيان جوقافلو. ۱۶ سڄي دين کي غلبو ڏيئي. ان کي بلند
 ۽ مٿاهون ڪري. ۱۷ ۽ انهن کي اهڙيءَ طرح هلاڪ ڪري. جانهن بنا
 ڪو باقي نه بچي. ۱۸ يعني اسلام کي ظهور ۽ ثابت هجڻ عطا فرمائي
 ۽ ڪفر کي ختم ڪري. ۱۹ شان نزول: ۱. مسلم شريف جي حديث ۾
 آهي ته بد رجي ڏينهن محبوب رسول ڪرم صلي الله عليه وسلم جن
 مُشْرِكَنَ کي ملاحظو فرمايو ته هزار آهن ۽ سندن صحاب ڪرام تي سورهين
 کان ڪجهه وڌيڪ. معيوب سائين. قبلي جي طرف متوجه ٿيا ۽ پنهنجا
 مبارڪ هٿ ڪٽي پنهنجي رب پاڪ کان هيءُ دُعا گهڻ ۽ ۱۰ ڀار ۱۰ ڀار اڃا
 تنهنجي پاڪ ذات مون سان واعدو فرمايو آهي. سو پوءِ وڃي. يارب!
 تومن سان جيڪو واعدو ڪيو. عنايت فرما. ۽ يارب! جيڪڏهن
 تون هن مسلمان جماعت کي هلاڪ ڪئين ته پوءِ زمين ۾ تنهنجي پوڄا
 نه ٿيندي. اهڙيءَ طرح حضور محبوب سائين دُعا گهڻا ۽ ۱۰ ڀار ۱۰ ڀار
 جو ڪلهي مبارڪ سان چادرش ڀڃ ڪري پيئي ته حضرت ابروڪر
 حاضر ٿيو ۽ چادر مبارڪ ۾ ڪلهي اقدس تي رکي ۽ عرض ڪيو. يا
 نبي الله! توهان جي مناجات پنهنجي رب سان ڪا ٿي ۽ ويئي آهي
 تمام جلد پنهنجو واعدو پورو فرمائيندو. ان تي هي آيت شريف نازل
 ٿي. ۲۰ اهڙيءَ طرح پهر ياباين هزار ملائڪا آيا. پوءِ ٻيءَ هزار ۾ وي
 پنج هزار. حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنهما فرمايو ته مسلمان
 ان ڏينهن ڪافرن جو پيچو ڪندا هئا ۽ ڪافر مسلمانن جي اڳيان
 پڇندو ويندو هو. اوچو مٿان ڪوڙي جواز ايندو هو ۽ سوار جو
 هي ڪلمو (اقدام حيزوم) يعني اڳتي وڌاي حيزوم! ۽ ٻڌو ويندو هو.
 (حيزوم: حضرت جبرائيل عليہ السلام جي گهڙي جو نالو آهي) ۽ نظاريندو هو
 تخالف چونڪ تلوار سان اڏايو پوءِ ۽ مٿن زخمي ٿي ويو ۽ ڪري
 مري ويو. صحاب ڪرام جن محبوب سيد عالم صلي الله عليه وسلم جن
 سان اهي معاشا بيان ڪيا ته حضور محبوب سائين جن فرمايو اها
 نئين آسماني مدد آهي. ابروڪر. حضرت ابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ
 عنهما کي چيو ته ڪٿان ضرب آئي هي. مارڻ وارو ته اسان کي نظر ۾ آيندو
 هو! پاڻ فرمايائين ملائڪن طرفان. ان تي چوڻ لڳو. پوءِ ته اهي ۽ غالب
 ٿيا. توهان ۾ غالب ٿيو. ۲۱ پوءِ ٻانهي کي گهڙي ته انهي تي پروسو
 ڪري ۽ پنهنجي زور و قوت ۽ اسباب و جماعت تي ناز ڏيکري.

۲۲ حضرت ابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنه فرمايو ته جيڪڏهن
 جنگ ۾ غشي هي ته من آهي ۽ الله تعالیٰ جي طرف کان آهي ۽ نماز ۾ هجي ته شيطان جي طرف کان آهي. جنگ ۾ غشي جوامن هجڻ هن مان ظاهر آهي ته جنهن کي جان جو انديشو هجي. ان کي
 ننڊ ۽ ڏڪڻ ٿو اچي. اهو خطري ۽ پریشاني ۾ رهي ٿو. سخت خوف جي وقت غشي اچڻ امن ۾ حاصل ٿيڻ ۽ خوف جي زوال جو دليل آهي. ڪن مفسرن چيو آهي ته جڏهن مسلمانن کي دشمنن
 جي گهڙائي ۽ مسلمانن جي گهٽتائي سبب جانين جو خوف ٿيو ته تمام گهڻي آڇ لڳي. تنهنڪري انهن تي غشي وڌي ويئي. جنهن سان انهن کي راحت حاصل ٿي ۽ تڪارت ۽ آڇ ختم ٿي ۽ اهي دشمنن
 سان جنگ ڪرڻ تي تادريشا هئا. انهن جي حق ۾ نعمت هي ۽ گهڻي جماعت جي سخت خوف سبب هڪ ئي پيري سيني تي آيو. اهڙيءَ طرح هڪ ئي پيري سندا اچي وڃڻ عادت جي خلاف آهي.
 انهيءَ ڪري ڪن عالمن فرمايو آهي ته اها نيا اچڻ معجز جي حڪم ۾ آهي. ۲۳ بد رجي ڏينهن مسلمان ريگستان ۾ لڙتا. سندن ۽ سندن جانورن جا پير واري ۾ لهي پيا وڃن ۽ مُشْرِكَنَ
 انهن کان اڳ ۾ ۽ پاڻ جي ڪڏ (تلاءُ) تي قبضو ڪري ڇڏيو هو. صحاب ڪرام مان ڪن کي وضوءَ جي ۽ ڪن کي غسل جي ضرورت هي ۽ آڇ جي سختي هي. شيطان کين وسوسو وڌو ته توهان
 گمان ڪريو ته توهان حق تي آهيو. توهان ۾ الله تعالیٰ جو حق آهي ۽ توهان الله وارا آهيو! پر حال هي آهي ته مُشْرِكَنَ غالب ٿي پاڻ تي پهچي ويا. توهان وضوءَ ۽ غسل کان سواءِ نمازون پڙهيو هئا. پوءِ
 توهان کي دشمنن کي فتح مند ٿيڻ جي گهڙي اميد آهي!! انهن کي مايوس ڏسي الله تعالیٰ پنهنجي رحمت جو مينهن موڪليو. جنهن سان جهنگ سيراب ٿيو. مسلمانن ان مان پاڻي پيئڻ وڌو
 ۽ غسل ڪيو. پنهنجن سوارن کي پياريو ۽ پنهنجا تانوي پريام ڏوڙ ختم ٿي زمين (واري) جي پٽ تي پيئي ۽ پير جهڻ لڳا. ان تي صحاب ڪرام جن ديون خوش (مطمين) ٿيون ۽ لعين
 شيطان جو وسوسو ختم ٿيو. اها نعمت. ۽ فتح ۽ ڪاميابي ۾ حاصل ٿيڻ جو دليل آهي. ۲۴ انهن جي مدد ڪري ۽ انهن کي خوشخبري ڏيئي. ۲۵ ابروڪر واري. جيڪو بد رجي حاضر هو
 فرماي ته مان مُشْرِكَنَ جي ڪنڌ ڪٽڻ لاءِ سنڌ پٺيان لڳس. تلوار جو وار ڪير مانس پيران جو مٿر منهنجي تلوار پهچڻ کان اڳ ۾ ۽ ڪيچي هڻ ڪري پيو. مان سمجهي ويس ته ان کي
 ڪنهن ٻئي قتل ڪيو. سهل ابن حنيف فرماي ته توهان بد رجي ڏينهن اسان مان ڪو فقط تلوار سان اشارو ڪندو هو ته تلوار پهچڻ کان اڳ ۾ ۽ مُشْرِكَنَ جو مٿر ڪن ۾ ڳڏائي ڪري

پوندو هو . محبوس و هو صلى الله عليه وسلم جن هڪ پٿرن جي منڍ
 ڪافرن تي اچائي ٿي ته ڪوبه اهڙو ڪافرن بهيڙ جنهن جي اکين ۾ ان مان
 ڪجهه پوندو هجي . اهو بد رجو واقعو جمعي جي صبح سترهين رمضان
 المبارڪ سنه هجري ۾ پيش آيو .

۲۶ جيڪو بدر ۾ پيش آيو ۽ ڪافر قتل ۽ قيد ٿيا . هيءُ دنيا جو
 عذاب آهي .

۲۷ آخرت ۾ .

۲۸ يعني جيڪڏهن ڪافرن توهان کان زياده بکي هجن . پوءِ انهن سان
 مقابلي ڪرڻ کان بچجو .

۲۹ يعني مسلمانن مان هڪ جنگ ۾ ڪافرن جي مقابلي کان بچو
 اهو الله تعاليٰ جي غضب ۾ گرفتار ٿيو . ان جي رهڻ جي جاءِ هن حالت
 کان سواءِ دونج آهي . هڪ هيءُ تڙائي جو هنڌ يا ڪرڻ جي
 لاءِ پئتي هٿيو هجي . اهو پئي ٿيڻ ۽ پڇڻ وارو آهي . ٻي حالت هيءُ
 ته جيڪو پنهنجي جماعت ۾ ملڻ جي لاءِ پئتي هٿيو هجي . اهو به پڇڻ
 وارو آهي .

۳۰ شان نزول :- جڏهن مسلمان بدر جي جنگ کان واپس ٿيا
 ته انهن مان هڪ چوندو هو ته مان فلاڻي کي قتل ڪيو . ٻيو چوندو
 هو ته مان فلاڻي کي قتل ڪيو . ان تي هيءُ آيت نازل ٿي ۽ فرمايو ويو ته
 ان تڙائي کي توهان پنهنجي زور ۽ قوت جي طرف منسوب ڪريو . چوڻ
 اها حقيقت ۾ الله تعاليٰ جي امداد ۽ ان جي تقويت ۽ تائيد آهي .

۳۱ فتح ۽ ڪاميابي .

۳۲ شان نزول :- هي خطاب مشرڪن کي آهي . جن بدر ۾ محبوس
 ٿيا . نبوي ڪريم صلى الله عليه وسلم جن جي نسبت هيءُ دعا گهري ته يارب !
 اسان مان جيڪو توتوت سٺو هجي ان جي مدد ڪر ۽ جيڪو بُرو هجي
 ان کي مصيبت ۾ مبتلا ڪر ۽ هڪ روايت ۾ آهي ته مشرڪن مڪي
 مڪرمه کان بدر تائين هلندي وقت ڪعب معظمه جي ڀرند
 سان چٽوڙي هيءُ دعا گهري هيءُ ته يارب ! جيڪڏهن محمد (صلى
 الله عليه وسلم) جن حق تي هجن ته تون انهن جي مدد فرما ۽ اگر
 اسان حق تي هجن ته اسان جي مدد ڪر ان تي هيءُ آيت نازل ٿي ته
 جيڪو فيصلو توهان گهرو هو . اهو ڪيو ويو ۽ جيڪو نازل هو ان
 کي فتح ٿي ويئي . هي توهان گهرو فيصلو آهي . هاڻي آسماني فيصلي

رَسُولُهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۳ ذَلِكُمْ فَذُوقُوا وَانْ

مخالفت ڪندڙن تي بيشڪ الله جو عذاب سخت آهي . اهو ته چڪوٽ ۲۵ . ان سان گڏ
 لِلْكَافِرِينَ عَذَابُ النَّارِ ۳۰ يٰ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ

هيءُ آهي جو ڪافرن جي واسطي باهه جو عذاب آهي . ۲۵ اي ايمان وارا جڏهن ڪافرن جي
 الَّذِينَ كَفَرُوا زَحَفًا فَلَا تُولُوهُمْ الْأَدْبَارَ ۲۵ وَمَنْ يُؤْلِهِمْ

من سان توهان جو مقابلو هجي ته انهن کي پٺي نه ڏيو . ۲۵ جيڪو انهن
 يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّرًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَفُذُّ

کي پٺي نه ڏيو مگر لڙائي جي حڪمت هيٺ يا پنهنجي جماعت سان وڃي ملڻ جي واسطي پوءِ تحقيق اهو
 بَاءَ غَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَا أَوْهَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ۳۱

(جيڪڏهن) الله جي قهر ۾ موندبو ۽ ان جو تڪاڻو دونج آهي ۽ ڪهڙي بد بڻي جاءِ آهي موت جي . ۳۱
 فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتُمْ إِلَّا زَرْقًا وَلَكِنَّ

پوءِ توهان انهن کي قتل نه ڪيو بلڪه الله وٽان قتل ڪيو ۽ اي محبوب جيڪا مٽي تو اچائي سا توڙي
 اللَّهُ رَامِيٌ وَلْيَسْلُبِ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءٌ حَسِئًا إِنَّ اللَّهَ

پر الله سٺي ۽ هن لاءِ ته مسلمانن کي ان سان چڪوٽ انعام عطا فرمائي . بيشڪ
 سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۳۲ ذَلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مَوْهِنُ الْكَافِرِينَ ۳۳ إِنَّ

الله ٻڌندڙ ۽ ڄاڻندڙ آهي . اهو ٻڌڻ ۽ وٺڻ سان گڏ هيءُ الله ڪافرن جي سانش کي ڪمزور ڪندڙ آهي .
 تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ ۳۴ وَإِنْ تَلْتَهُوا فَمَوْحٍ لَّكُمْ

اي ڪافرا ! جيڪڏهن توهان فيصلو گهرو ته هي فيصلو توهان تي اچي چڪو ۽ جيڪڏهن باز آڇو ته اهو توهان جي واسطي پل آهي .
 وَإِنْ تَعُودُوا لَعْنَا وَلَنْ نُّعْثِيَ عَنْكُمْ فَمَنْ تَتَّبِعُوا فَمَنْ تَتَّبِعُوا

۽ جيڪڏهن وري ڦير ڪري تاسان وري سزا ڏينداسين ۽ توهان کي توهان جو نالو ڪوڪم ڏيڻ ڇڏي ڪٿو به گهرو هجي
 وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ۳۵ يٰ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ

۽ هيءُ الله مسلمانن سان گڏ آهي . اي ايمان وارا ! الله ۽ ان جي رسول جي
 وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلُّوهُمُ وَلَا تَتَّبِعُوهُمْ ۳۶ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ ۳۷ وَلَا تَكُونُوا

فرمانبرداري ڪريو ۳۶ ۽ ٻڌي ٻڌائي ان کان نه ڌرو . ۳۷ انهن وانگر نه ٿيو

نزول ۲

سان به جيڪو انهن جو طلب ڪيل هو . اسلام جي حقانيت ثابت ٿي ابو جهل به ان جنگ ۾ دلت ۽ خوار ٿي سان ماريو ۽ سندس سر رسول الله صلى الله عليه وسلم جن جي حضور
 ۾ حاضر ڪيو ويو .

۳۳ حضور محبوب سيد عالم محمد مصطفیٰ صلى الله عليه وسلم جن سان دشمني ۽ محبوب حضور جن سان جنگ ڪرڻ کان .
 ۳۴ چوڻ رسول جي تابعداري ۽ الله تعاليٰ جي اطاعت هڪ ئي شيءِ آهي . جنهن رسول الله جي اطاعت ڪئي . ان الله تعاليٰ جي اطاعت ڪئي .

